

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

за курсом "Вища освіта і Болонський процес"

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ДВНЗ «ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ФАКУЛЬТЕТ КОМП'ЮТЕРНИХ НАУК І ТЕХНОЛОГІЙ
КАФЕДРА ПРИКЛАДНОЇ МАТЕМАТИКИ ТА ІНФОРМАТИКИ

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

за курсом "Вища освіта і Болонський процес"
(для студентів спеціальності 8.03050201 „Економічна кібернетика”)

Укладач
А. М. Гізатулін, к.е.н., доц.

Розглянуто на засіданні кафедри
прикладної математики і
інформатики
Протокол № 7 від 20.12.2010

Затверджено на засіданні
Навчально-видавничої ради
ДонНТУ
Протокол № __ від __.__.2011

ЗМІСТ

Вступ	2
Тема 1. Євроінтеграція України в галузі вищої освіти: соціально-економічні аспекти	4
Тема 2. Роль освіти у розвитку партнерства України з іншими державами	10
Тема 3. Системи вищої освіти у країнах Європи	23
Тема 4. Болонський процес як засіб інтеграції і демократизації вищої освіти країн Європи	28
Тема 5. Документи Болонського процесу	36
Тема 6. Основні завдання, принципи та етапи формування зони Європейської вищої освіти	43
Тема 7. Європейська система трансферу кредитів ECTS	48
Тема 8. Принципи, шляхи і засоби впровадження ECTS у вищій освіті України	55
Тема 9. Запровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу у вищих навчальних закладах України	59
Перелік рекомендованої літератури	65

ВСТУП

Актуальність вивчення Болонського процесу заключається в тому, що процес об'єднання Європи супроводжується формуванням спільного освітнього і наукового простору, формування Зони Європейської вищої освіти в масштабах усього континенту, розробкою єдиних критеріїв і стандартів. Цей процес дістав назву Болонського від назви університету в італійському місті Болонья, де було започатковано такі освітні ініціативи. Інтеграційний процес у науці й освіті включає:

- 1) формування співдружності провідних європейських університетів під егідою документа, названого Великою хартією документів;
- 2) об'єднання національних систем освіти і науки в європейський простір з єдиними вимогами, критеріями і стандартами.

Метою дисципліни є вивчення зусиль наукової та освітньої громадськості і урядів країн Європи до істотного підвищення конкурентоспроможності європейської системи науки і освіти у світовому вимірі, інтеграції вітчизняної освіти і науки у європейський простір в умовах глобалізації.

Методологія дослідження: використання методів загальнонаукових (аналізу і синтезу, історичного і логічного, системного, структурного, функціонального) та спеціальних (формально-юридичних, порівняльного, політичного моделювання, прогнозування, синергетичного) з метою, щоб оцінити труднощі й нелінійний характер співробітництва, що сьогодні відбувається між країнами та урядами.

Об'єктом аналізу є формування нової концепції Болонського процесу.

Предметом аналізу: основні тенденції розвитку Болонського процесу і входження України в Європейський простір вищої освіти.

Завдання:

- систематизувати основні матеріали, що стосуються Болонського процесу;
- поглибити теоретичні і практичні знання щодо еволюційного розвитку Болонського процесу;
- дати аналіз кожній із декларацій, що стосується вищої освіти, які були прийняті Міністрами вищої освіти;
- охарактеризувати цілі і задачі декларацій Болонського процесу;
- розробити пропозиції та практичні рекомендації щодо впровадження в роботу ВНЗ результатів Болонського процесу.

Україна чітко визначила орієнтир на входження в освітній простір Європи, здійснює модернізацію освітньої діяльності в контексті європейських вимог, працює над практичним придбанням до Болонського процесу.

ТЕМА 1. ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ В ГАЛУЗІ ВИЩОЇ ОСВІТИ: СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ

У сучасному світі, який ввійшов у третє тисячоліття, розвиток України визначається у загальному контексті Європейської інтеграції з орієнтацією на фундаментальні цінності західної культури: парламентаризм, права людини, права національних меншин, лібералізацію, свободу пересування, свободу отримання освіти будь-якого рівня та інше, що є невід'ємним атрибутом громадянського демократичного суспільства.

Для України, у культурно-цивілізаційному аспекті, європейська інтеграція – це входження до єдиної сім'ї європейських народів, повернення до європейських політичних і культурних традицій. Як свідомий суспільний вибір перспектива європейської інтеграції – це вагомий стимул для успіху економічної і політичної трансформації, що може стати основою національної консолідації. Європейська інтеграція, таким чином, стає ключовою ланкою відкриття України світу, переходу від закритого тоталітарного до відкритого демократичного суспільства.

З метою реалізації стратегічного курсу України на інтеграцію до Європейського Союзу, забезпечення всебічного входження України у європейський політичний, економічний і правовий простір та створення передумов для набуття Україною членства у Європейському Союзі Указами Президента України затверджена Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу. Основними напрямками культурно-освітньої і науково-технічної інтеграції визначено впровадження європейських норм і стандартів в освіті, науці і техніці, поширення власних культурних і науково-технічних здобутків у ЄС.

Згідно зі “Стратегією інтеграції України до Європейського Союзу”, затвердженої Указом Президента України, поряд з іншими напрямками європейської інтеграції культурно-освітній та науково-технічний займають особливе місце, зумовлене потенційною можливістю досягти вагомих успіхів у інтеграційному процесі саме на цих напрямках. Вони охоплюють галузі середньої і вищої освіти, перепідготовку кадрів, науку, культуру, мистецтво, технічну і технологічну сфери.

Інтеграційний процес на відповідних напрямках полягає у впровадженні європейських норм і стандартів в освіті, науці і техніці, поширенні власних культурних і науково-технічних здобутків у ЄС. У кінцевому результаті такі кроки спрацьовуватимуть на підвищення в Україні європейської культурної ідентичності та інтеграцію до загальноєвропейського інтелектуально-освітнього та науково-технічного середовища.

Здійснення даного завдання передбачає взаємне зняття будь-яких принципових, на відміну від технічних, обмежень на контакти і обміни, на поширення інформації. Особливо важливим є здійснення спільних наукових, культурних, освітніх та інших проектів, залучення українських вчених та фахівців до загальноєвропейських програм наукових досліджень.

Протягом 1995-2004 р.р. Міністерство освіти і науки України на основі

міжнародних документів з питань демократії, гуманізації в галузі освіти і прав людини здійснило ряд масштабних заходів по створенню нової нормативно-правової бази національної вищої освіти України. Прийнятий в Україні комплекс нормативно-правових документів, пройшов апробацію на міжнародному рівні і визначає ідеологію реформування всієї освітньої галузі.

Дослідження економічних умов реформування системи вищої освіти дають підстави стверджувати, що пошук нової парадигми системи вищої освіти пов'язаний з новими економічними умовами, які зумовлюють розвиток та реформування цієї системи.

Причинно-наслідковий зв'язок між економічним розвитком та рівнем освіти суспільства простежується на різних соціально-економічних етапах. У контексті історичного розвитку цей взаємозв'язок можна визначити, спираючись на концепції постіндустріального суспільства, які поділяють історичний розвиток суспільства на три послідовні стадії – традиційне, індустріальне та постіндустріальне – і визначають певний освітній рівень населення на кожній з цих стадій. Зміни економічних умов спричиняють формування нової моделі функціонування вищої освіти. Ефективність взаємодії економічної системи та системи вищої освіти на сучасному етапі визначає процес реформування кожної із зазначених систем.

Вирішення питання реформування вітчизняної системи вищої освіти на сучасному етапі ускладнюється впливом трансформаційних процесів, що відбуваються в Україні. У сукупності політичних, правових, національних, культурних, соціальних, економічних, міжнародних умов, які відповідним чином змінюють її внутрішнє середовище, найвагомішими для системи вищої освіти та найбільш залежними від неї є економічні. Адже, з одного боку, економічні умови можуть прискорювати або гальмувати розвиток вищої освіти, а з іншого – система вищої освіти може прискорювати або гальмувати трансформацію економіки.

При дослідженні економічних умов реформування системи вищої освіти було визначено комплексне поняття “економічні умови реформування системи вищої освіти” як сукупність параметрів, які характеризують якість і спосіб існування економічних відносин для системи певного рівня (вищий навчальний заклад, вища освіта регіону, держави тощо) і зумовлюють необхідність прогресивних перетворень, нововведень шляхом державного регулювання внутрішніх процесів цієї системи з метою її ефективного функціонування.

Вища освіта є відкритою системою із комплексом взаємопов'язаних між собою елементів і структур – сукупністю органів управління в галузі вищої освіти та вищих навчальних закладів різних форм власності, що утворюють певні організаційно-економічні системи і метою функціонування яких є організація та забезпечення процесу передачі знань (інформації) людині для її навчання, виховання, просвіти з досягненням нею певного освітньо-кваліфікаційного рівня. Таке визначення зумовлює певні особливості у розкритті поняття “економічні умови реформування системи вищої освіти” і означає сукупність параметрів, які характеризують якість і спосіб певних економічних відносин, викликаючи зміни в

організаційно-економічній системі вищих навчальних закладів, у відносинах з органами управління, системі формування та нагромадження знань, методах їх передачі та виховання, структурі освітньо-кваліфікаційних рівнів тощо.

Економічні умови реформування системи вищої освіти можуть бути зовнішні і внутрішні. Внутрішні економічні умови системи вищої освіти поділяються на економічні умови на рівні держави та внутрішньосистемні.

Для поглибленого наукового аналізу економічних умов структуровані, класифіковані та обґрунтовані економічні фактори функціонування системи вищої освіти. До них віднесено такі:

- макроекономічні (на рівні держави) – державне управління системою вищої освіти, валовий внутрішній продукт (ВВП), структурна перебудова економіки, розвиненість ринкової інфраструктури, загальний рівень техніки і технології, розвиток підприємницької діяльності, загальний рівень доходів населення, формування державного бюджету та податкова система, демографічна структура населення, інновації, економічна глобалізація;

- мезоекономічні (на рівні системи вищої освіти) – маркетингова політика вищих навчальних закладів, конкуренція вищих навчальних закладів, розвиток ринку освітніх послуг;

- мікроекономічні (на рівні вищого навчального закладу) – рівень державного фінансування вищого навчального закладу та додаткові джерела фінансування, матеріально-технічний стан вищого навчального закладу, рівень професійної підготовки професорсько-викладацького складу, структура спеціальностей вищого навчального закладу, суб'єктивний фактор керівника закладу;

- індивідуальний рівень (особистісні) – рівень власного доходу (заробітна плата, трансфертні платежі), очікування зростання доходів від підвищення освітнього рівня, власна конкурентоспроможність на ринку праці.

Досліджуючи процес впливу трансформації економіки України на систему вищої освіти, можна зазначити, що сучасні умови її розвитку і реформування є надзвичайно складними, конфліктогенними й суперечливими. З одного боку, відбувається значний тиск внутрішніх умов системної трансформації українського суспільства, а з другого – зовнішніх інтеграційних та глобалізаційних процесів.

Намагання інтегруватися у світову систему економічних відносин зумовили більшу відкритість економічної системи нашої країни та зміни внутрішніх економічних умов. Про це свідчать зростаючі обсяги торгівлі товарами і послугами, експорт-імпорт яких з 1996 - 2004 роки зріс майже у 2,2 рази. У структурі імпорту послуг переважають транспортні, туристичні, будівельні, страхові, фінансові, комп'ютерні послуги та послуги зв'язку, обсяги яких за 1996 - 2004 роки зросли майже у 6,6 рази і підтверджують зростаюче значення наукомісткої продукції, визначаючи потребу у висококваліфікованих фахівцях.

Євроінтеграційні процеси та відкритість соціально-економічної системи України, що вплинули на потребу внутрішнього ринку праці і викликали позитивні зміни в структурі спеціальностей системи вищої освіти,

в обсягах підготовки фахівців тощо, мають і негативний вплив на її розвиток. Небезпеку тут становить еміграція осіб вищої кваліфікації, що призводить до погіршення кадрового потенціалу вищої школи. Окрім того, процес міграції “інтелекту” посилюється внутрішніми економічними умовами, для яких характерні безробіття серед висококваліфікованих спеціалістів, низька оплата праці, високий рівень майнового розшарування. Незважаючи на те, що протягом останніх п'яти років спостерігається зменшення чисельності фахівців вищої кваліфікації, які виїхали за межі України (за офіційною статистикою у 2000 році виїхали 151 доктор і кандидат наук, а у 2004 році ця кількість становила 87 осіб), відтік “інтелекту” знижує конкурентоспроможність власної економіки, обмежує перспективи розвитку інтелектуального і фізичного потенціалу суспільства та свідчить про неефективне використання державних коштів, витрачених на освіту.

Дослідження впливу внутрішніх умов соціально-економічної трансформації на реформування системи вищої освіти дало можливість визначити такі основні проблеми вищої школи: незадовільний рівень фінансування, брак капітальних видатків для оновлення матеріально-технічної бази вищих навчальних закладів, надвиробництво фахівців за певними спеціальностями та зниження якості навчання, безробіття серед випускників вищих навчальних закладів. Це підтверджує дослідження взаємозв'язків показників, що характеризують бюджетні витрати на сферу вищої освіти, обсяги випуску вищими навчальними закладами фахівців та потребою ринку праці в них. У розв'язанні кожної із зазначених проблем найголовнішу роль відіграє рівень фінансування системи вищої освіти.

На основі здійсненого комплексного аналізу було з'ясовано, що обсяг фінансування залежить від таких факторів: рівня ВВП, розмірів доходів населення, податкового законодавства, способу формування державного бюджету, обсягів державного замовлення на підготовку фахівців, рівня акредитації вищого навчального закладу, попиту споживачів на ринку освітніх послуг, обсягів прийому студентів-контрактників, спонсорської допомоги, проведення науково-дослідних робіт у межах вищого навчального закладу на отримання грантів для здійснення інноваційних проектів, конкурентоспроможності вищого навчального закладу, суб'єктивного фактору керівника вищого навчального закладу тощо.

Проблема фінансування вищої освіти зумовлюється особливістю управління фінансами вищої школи, яка характеризується розпорошеністю цієї функції між різними відомствами України (Міністерство фінансів, Міністерство праці та соціальної політики України, Міністерство економіки, Міністерство освіти і науки, Міністерство культури і туризму України). Це ускладнює формування бюджетних видатків для потреб вищих навчальних закладів. Залучення ж додаткових коштів вищими навчальними закладами дає змогу самостійно задовольнити такі фінансово-економічні потреби, як матеріальне стимулювання своїх працівників, удосконалення матеріально-технічної бази вищого навчального закладу тощо, що впливає на систему соціально-психологічних та економічних мотивацій усіх учасників

навчально-виховного процесу і на результати їх діяльності.

Зміна системи фінансування вищих навчальних закладів, в основу якої покладено стимулювання державою позабюджетних надходжень (кошти фізичних і юридичних осіб) до вищих навчальних закладів, викликало ряд проблем. Їх причиною стало намагання вищими навчальними закладами оптимізувати рівень фінансування шляхом збільшення кількості студентів і за державним замовленням, і за контрактом (рис.3). Унаслідок цього знижуються вимоги до абітурієнтів на вступних іспитах та подальшому навчанні, оскільки на сучасному етапі кількість студентів, а не якість їх підготовки, визначає рівень фінансування вищого навчального закладу.

Суб'єктивні інтереси вищих навчальних закладів та їх орієнтація лише на попит споживачів призводять до відкриття вузькопрофільних спеціальностей, зокрема, економіст соціокультурної сфери, юрист соціокультурної сфери та ін. В майбутньому це породжує проблему працевлаштування цих фахівців, що не відповідає такому стратегічному напрямку реформування змісту навчання вищої освіти, як фундаментальність підготовки фахівців.

Звідси виникає потреба раціонального збалансування інтересів держави, вищих навчальних закладів та споживачів освітніх послуг. Суперечливість цих інтересів зумовлена, з одного боку, обмеженими ресурсами державного бюджету для задоволення потреб суспільства у вищій освіті, а з другого – суб'єктивними інтересами вищих навчальних закладів, зацікавлених в зростанні фінансових надходжень з різних джерел, а також зростаючими потребами споживачів в освітніх послугах. Виходячи з цього, можна визначити основні напрями змін зовнішньоекономічних, загальнодержавних та внутрішньосистемних економічних умов функціонування вищої освіти, що передбачають реформування і самої системи вищої освіти.

Як було зазначено, оцінка діючої системи фінансування вищої освіти свідчить про ряд проблем у цій сфері. Для удосконалення умов фінансування вищої освіти запропоновано комплекс заходів на макроекономічному та мікроекономічному рівнях з урахуванням внутрішніх потенційних можливостей вищих навчальних закладів. Зокрема, з метою більш ефективного використання бюджетних коштів та припинення втрати інтелектуального потенціалу нації через процеси еміграції, необхідно створити належні економічні умови для використання інтелектуальної праці та зростання попиту на неї; удосконалити систему оплати праці у бюджетній сфері; поліпшити соціальний захист працівників освітньої галузі; удосконалити систему розподілу та використання бюджетних коштів на основі приведення у відповідність обсягів підготовки фахівців потребам сучасного ринку праці; розширити можливості використання додаткових джерел фінансування вищої освіти шляхом залучення бізнес-структур, спонсорської підтримки, меценатства.

Вибір Україною таких засад розвитку економіки потребує порушення і вирішення системою вищої освіти певних завдань, зокрема, підтримки євроінтеграційного напрямку розвитку системи вищої освіти, що має

забезпечити умови входження нашої країни до єдиного європейського ринкового простору. У напрямі сприяння формуванню інноваційного розвитку економіки – забезпечення виконання науково-дослідних робіт та проектних розробок, підготовки фахівців відповідного профілю тощо. Для підтримки й розвитку соціально орієнтованої ринкової економіки вища освіта повинна забезпечити рівень якості освітнього потенціалу і кадрового забезпечення країни відповідно до вимог соціально-орієнтованої ринкової економіки тощо.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ

1. Особливості євроінтеграції України.
2. Економічні проблеми вищої освіти України.

ПЕРЕЛІК ЛІТЕРАТУРИ

1. Вища освіта: європейський вимір та українські перспективи: науково-практичне видання (Матеріали слухань у Комітеті Верховної Ради України з питань науки і освіти від 18 червня 2008 року). – К.: Парламентське видавництво, 2009.
2. Каленюк І. С. Економіка освіти: Навч. посіб. - К.: Знання України, 2003.

ТЕМА 2. РОЛЬ ОСВІТИ В РОЗВИТКУ ПАРТНЕРСТВА УКРАЇНИ З ІНШИМИ ДЕРЖАВАМИ

Освітні тенденції розвитку Зони європейської вищої освіти

Європейська вища школа пройшла майже піввіковий шлях до прийняття Болонської декларації. Формування Європейського простору вищої освіти, зближення його цілей, стандартів, моделей стали адекватною відповіддю вищої школи на зростаючу конкуренцію у світі особливо з північно — американським регіоном (США, Канада). В основі цього інтеграційного процесу, що став передісторією Болонського процесу, лежать три важливі документи:

1. Велика хартія університетів.
2. Лісабонська конвенція (Лісабон, 1997 р.)- Конвенція про визначення кваліфікації , що стосуються вищої освіти в європейському регіоні.

3. Сорбонська декларація (Париж – Сорбона, травень 1998 р.) - спільна декларація, спрямована на гармонізацію національних систем вищої освіти.

Слід відмітити, що намагання надати вищій школі загальноєвропейський характер фактично розвивалося ще з 1957 р., коли була підписана Римська угода. З часом ці ідеї були розвинені в рішеннях конференції Міністрів освіти 1971 і 1976 р.р., в Маастріхтському договорі 1992 р. Наступні роки характеризуються упровадженням різноманітних програм під егідою ЄС, Ради Європи, які сприяли напрацюванню загальних підходів до вирішення транснаціональних проблем вищої освіти. Це перш за все:

1. Адаптація програми національного законодавства в сфері освіти до норм, що напрацьовані в Європі;
2. Розширення доступу до вищої освіти і підвищення академічної мобільності студентів і їх мобільності на ринку праці;
3. Створення систем навчання на протязі всього життя і багатовимірні задачі зближення освітніх програм і систем в контексті програм TEMPUS/TACIS.

Болонський процес пройшов наступні етапи:

I етап

1. Болонська декларація 18 -19 червня 1999 року (Болонья, Італія). Спільна заява європейських Міністрів.

2. Конференція європейських вищих навчальних закладів і освітніх організацій, 29 - 30 березня 2001 р., м. Саламанка.

II етап

3. Празьке комюніке - 18-19 травня 2001 року.

III етап

4. Берлінський саміт - 18-20 вересня 2003р. (м. Берлін, Німеччина).

IV етап

5. Берген – 19-20 травня 2005 року (Норвегія).

Перший етап

Болонська конференція, спільна заява європейських Міністрів освіти, була підписана 18 - 19 червня 1999 р. в м. Болоньї і сприяла створенню простору європейської вищої освіти. Болонський процес на рівні держав було започатковано підписанням 30 міністрами освіти від імені своїх урядів документа, який назвали "Болонська декларація". Цим актом країни-учасниці узгодили спільні вимоги, критерії та стандарти національних систем вищої освіти і домовилися про створення єдиного Європейського освітнього та наукового простору до 2010 року. У межах цього простору мають діяти:

1. єдині вимоги до визнання дипломів про освіту;
2. працевлаштування та мобільність громадян, що істотно підвищив би конкурентоспроможність європейського ринку праці й освітніх послуг;
3. прийняття загальної системи порівнянних учених ступенів, зокрема через затвердження Додатка до диплома;
4. запровадження в усіх країнах двох циклів навчання за формулою 3+2, при цьому перший, бакалаврський цикл має тривати не менше трьох років, а другий, магістерський - не менше двох років, і вони мають сприйматися на європейському ринку праці як освітні і кваліфікаційні рівні (в деяких країнах 1-1,5 роки);
5. створення систем кредитів відповідно до європейської системи трансферу оцінок;
6. сприяння європейській співпраці щодо забезпечення якості освіти; розробка критеріїв і методів оцінки якості;
7. усунення перешкод на шляху мобільності студентів і викладачів у межах визначеного простору.

Слід відмітити, що Болонський процес мав свою передісторію, що полягає в розробленні та підписанні представниками країн Європи Ліссабонської конвенції (1997р.) про визнання кваліфікацій для системи вищої освіти європейського регіону та Сорбонської декларації (Париж, Сорбонна, 1998р.) щодо узгодження системи вищої освіти в Європі.

Другий етап

19 травня 2001 р. було підписано Празьке комюніке представниками 33 країн Європи:

- країни знову підтвердили свою позицію щодо цілей, визначених Болонською декларацією;
- учасники високо оцінили активну участь у процесі Європейської асоціації університетів та національних студентських спілок Європи;
- на самміті було виявлено важливі елементи Європейського простору вищої освіти, а саме:
  1. постійне навчання протягом усього життя;
  2. мотивоване залучення студентів до навчання;
  3. сприяння підвищенню привабливості та конкурентоспроможності Європейського простору вищої освіти для інших регіонів світу.

Третій етап

Болонського процесу відбувся в Берліні 18-19 вересня 2003 року, де було підписано відповідне комюніке. Принципово нове рішення Берлінського самміту: ! поширення загальноєвропейських вимог і стандартів уже й на докторські ступені. Установлено, що в країнах учасницях Болонського процесу має бути один докторський ступень - „доктор філософії” у відповідних сферах знань (природничі науки, соціогуманітарні, економічні та ін.); акцентовано увагу на потребі сприяти Європейському простору вищої освіти; розроблено додаткові модулі, курси та навчальні плани з Європейським змістом, відповідною орієнтацією й організацією; наголошено на важливій ролі, яку мають відігравати вищі навчальні заклади, щоб зробити реальністю навчання протягом усього життя; зазначено, що Європейський простір вищої освіти та Європейський простір дослідницької діяльності роботи - дві взаємопов'язані частини спільності знань.

Четвертий етап

Болонського процесу заплановано провести 19-20 травня 2005 року в Бергені (Норвегія), де Україна приєднається до цього процесу.

Важливе значення відіграє Лісабонська конвенція (1997 р.) про визнання кваліфікацій, що стосуються вищої освіти в європейському регіоні, яку розроблено і прийнято під егідою Ради Європи та ЮНЕСКО. Головну ідею, зафіксовану в Лісабонській конвенції, можна висловити таким чином: „Велике розмаїття систем освіти в європейському регіоні відображає його культурну, соціальну, політичну, філософську, релігійну й економічну різноманітність, яка становить виняткове надбання, що потребує врахування цього, щоб полегшити доступ жителям кожної держави й викладачам навчальних закладів до освітніх ресурсів інших держав. Лісабонська декларація містить наступні угоди: визначення основних термінів вищої освіти; компетенцію державних органів; визначення періодів навчання; визнання кваліфікацій вищої освіти; основні принципи оцінки кваліфікації; визначення кваліфікацій, що дають доступ до вищої освіти; визначення кваліфікацій біженців; оцінка вищих навчальних закладів і програм; механізми здійснення. Зазначимо, що не всі країни, які приєдналися до Болонського процесу, підписали Лісабонську конвенцію.

Сорбонська декларація була підписана 25 травня 1998 року міністрами із Франції, Італії, Великобританії та Північної Ірландії, Німеччини.

Головні положення цієї декларації: формування відкритого Європейського простору у сфері вищої освіти, міжнародне визнання та міжнародний потенціал систем вищої освіти, пов'язаний з прозорістю і легкістю для розуміння дипломів, ступенів і кваліфікацій; орієнтація переважно на двоступеневу структуру вищої освіти (бакалавр-магістр) як умова підвищення конкурентоспроможності європейської освіти і визнання; використання системи критеріїв (ECTS); міжнародне визнання першого ступеня вищої освіти (бакалавр); надання випускникам першого ступеня права вибору подальшого навчання, щоб отримати диплом магістра (короткий шлях) або доктора (довгий шлях) у послідовному режимі; підготовленість магістрів і докторів до науково-дослідницької діяльності;

пошук шляхів ратифікації набутих знань і оптимальних можливостей для визнання дипломів і вчених ступенів; стимулювання процесу вироблення єдиних рекомендацій для досягнення зовнішніх визнань дипломів і кваліфікацій та працевлаштування випускників; формування Європейського простору вищої освіти; зближення дипломів і циклів (ступенів, етапів, рівнів) навчання; консолідація позиції, яку займала Європа в світі щодо постійного удосконалення і оновлення освіти, доступної всім громадянам ЄС.

Велика хартія університетів (Magna Charta Universitatum) (1988)
(<http://www.franko.lviv.ua/Pedagogika/bolon/02.pdf>)

Велика хартія університетів (Magna Charta Universitatum) - це результат пропозиції, з якою в 1986 році Болонський університет звернувся до провідних університетів Європи. Ідею складання та підписання такого документа підтримала наукова, освітянська та політична еліта Європи.

На зустрічі в Болоньї (червень 1987 року) делегати з 80 європейських університетів обрали раду з восьми членів - керівників провідних європейських університетів та представників Ради Європи - для розробки проекту Хартії, який було складено в Барселоні у січні 1988 року. У вересні 2001 року було створено Наглядову раду (Observatory) Великої хартії університетів.

18 вересня 1988 року під час урочистостей, присвячених 900-річчю Болонського університету - альма-матер європейської вищої освіти, ректори 430 університетів в урочистій обстановці у присутності багатьох представників громадськості, урядовців та духовенства підписали Велику хартію. Цей документ окреслює фундаментальні принципи, якими мають керуватись університети, щоб забезпечити розвиток освіти та інноваційний рух у світі, який швидко змінюється. Метою хартії стало відзначення найважливіших цінностей університетських традицій і сприяння тісним зв'язкам між університетами Європи.

Ректори європейських університетів, що підписалися нижче, ті, що зібралися в Болоньї з нагоди дев'ятисотліття найстарішого в Європі університету за чотири роки до остаточного скасування кордонів між країнами ЄС, висловлюючи надію на перспективу розширення співробітництва між усіма європейськими націями, переконані в тому, що народи і держави мають, як ніколи раніше, усвідомити роль, яку університети відіграватимуть у суспільстві, що змінюється і стає дедалі інтернаціональним, вважають, що:

1. на завершальному етапі цього тисячоліття майбутнє людства значною мірою залежить від культурного, наукового і технічного розвитку, зосередженого в центрах культури, знань та досліджень, якими є справжні університети;

2. завдання університетів щодо поширення знань серед нових поколінь передбачає, що в сучасному світі вони також мають служити суспільству в цілому;

3. університети повинні давати майбутнім поколінням освіту і виховання, що навчать їх, а через них - інших, поважати гармонію навколишнього середовища та самого життя.

Ректори європейських університетів проголошують перед усіма державами та перед совістю всіх націй основні принципи.

Основні принципи

1. Університет – самостійна установа в суспільствах із різною організацією, що є наслідком розходжень у географічній та історичній спадщині. Він створює, вивчає, оцінює та передає культуру за допомогою досліджень і навчання.

Для задоволення потреб навколишнього світу його дослідницька та викладацька діяльність має бути морально й інтелектуально незалежною від будь-якої політичної й економічної влади.

2. Викладання та дослідницька робота в університетах мають бути поєднаними для того, щоб навчання в них відповідало постійно змінюваним потребам і запитам суспільства, науковим досягненням.

3. Свобода в дослідницькій і викладацькій діяльності є основним принципом університетського життя. Керівні органи й університети, кожний у межах своєї компетенції, повинні гарантувати дотримання цієї фундаментальної вимоги.

Відкидаючи нетерпимість і будучи завжди відкритим для діалогу, університет є ідеальним місцем зустрічі викладачів, які здатні передавати свої знання і володіють необхідними засобами для їхнього удосконалення за допомогою досліджень та інновацій, та студентів, які мають право, здатність і бажання збагатити свій розум цими знаннями.

4. Університет є хранителем традицій європейського гуманізму. Тому він постійно прагне до досягнення універсального знання, перетинає географічні та політичні кордони, затверджує нагальну потребу взаємного пізнання і взаємодії різних культур.

Засоби

Для досягнення цих цілей у світлі вищевикладених принципів потрібні ефективні способи, що відповідають сучасним умовам.

1. Для забезпечення свободи в дослідженнях і викладанні всім членам університетської спільноти слід надати необхідні засоби.

2. Потрібно брати на роботу викладачів і визначати їх статус відповідно до принципу поєднання дослідницької та викладацької діяльності.

3. Кожен університет, з урахуванням конкретних обставин, має гарантувати своїм студентам дотримання свобод і умов, за яких вони могли б досягти своїх цілей у культурі й освіті.

4. Університети розглядають взаємний обмін інформацією та документацією, а також збільшення кількості спільних проєктів для розвитку освіти як основний елемент постійного прогресу знань.

Тому вони стимулюють мобільність викладачів і студентів, а також розглядають загальну політику в питанні рівного статусу звань, іспитів (без упередженого ставлення до національних традицій), здійснення своєї місії.

Ректори, що підписалися нижче, від імені своїх університетів беруть на себе зобов'язання зробити все від них залежне для того, щоб кожна держава, а також зацікавлені наднаціональні організації формували свою політику, спираючись на положення цієї Великої хартії, що виражає одноставне

бажання університетів, вільно визначене та проголошене.

Підписуючи Хартію, університети підтверджують свою належність до академічної співдружності, яка, долаючи політичні та соціальні бар'єри, формує принципи інтеграції Європи в суспільство, що надає всім громадянам потрібні права та свободи, різноманітні порівнянні та адекватні послуги у сфері культури, науки й освіти. Хартія ще раз підтверджує основні цінності, права та обов'язки університету як ключової інституції суспільства. Справді, якщо університет має "викладати", тобто присвятити себе визначенню й поширенню найважливіших цінностей і знань, надаючи суспільству інтелектуальні орієнтири, то він потребує автономії та академічної свободи, можливості досліджувати і пояснювати межі присутності людини в природі та суспільстві. Автономія й академічна свобода - це поняття, що змінювалися протягом століть, пристосовуючись до обставин, аби зберегти спроможність університету діяти і вести пошук істини. Змінюються ці поняття й сьогодні.

Натепер чотири українські університети підписали Велику хартію. Серед перших 430 засновників співдружності були: Харківський ім. В.

Каразіна та Дніпропетровський державні університети; у вересні 2003 року Хартію університетів підписали Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова та Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут".

Наглядова рада

Через більш ніж десять років після підписання Хартії Болонський університет і Конфедерація спілок ректорів ЄС заявили про намір заснувати Наглядову раду Великої хартії університетів, що мала б відстежувати виконання цих принципів у глобалізованому суспільстві, яке характеризується ринково зумовленою економікою. Наглядова рада має допомогти університетам посісти центральне місце в суспільстві та виявити їх відповідальність щодо інших закладів, які формують майбутнє Європи, урядів, компаній та багатьох громадських організацій. На основі цього оновленого розуміння академічних функцій університету Наглядова рада також слідкує за дотриманням принципів Великої хартії в суспільстві, щоб надати університетам реальну можливість для проведення досліджень, внесення пропозицій та інновацій у розвиток і передачу знань та пошуки істини.

Наглядова рада ставить за мету підтримувати університети разом з Європейською асоціацією у разі, коли академічні заклади визначають зі своїми партнерами спільні орієнтири, яких вони мають дотримуватися в майбутньому розвитку.

Основних напрямів можна виділити три:

1. отримувати та поширювати інформацію про автономію університетів у країнах Європи та за її межами щодо реформ, які готуються чи впроваджуються, і визначати, як ці реформи впливають на суспільні перетворення в окремих країнах і в Європі в цілому;

2. оцінювати ситуації, коли університети вважають, що їх можливості діяти, розвивати й поширювати нові ідеї стримуються політичною та економічною владою;

3. пропонувати теми для дискусій щодо прав та обов'язків університетів у соціальному, культурному й економічному розвитку, тобто виконувати свої громадські обов'язки.

Наглядова рада у 2001 році зустрілася з урядовими й академічними лідерами цієї країни і висловила свою думку щодо усунення конфлікту між органами державної влади та керівництвом університету стосовно майбутньої структури вищої освіти в країні.

Контроль за виконанням принципів Хартії Наглядова рада здійснює за чотирма основними напрямками:

1. проводить опитування, організовує візити та дослідження з метою оцінки сфери діяльності університетів, коли вони підсилюють свою роль у суспільстві та збільшують свій інтелектуальний внесок у суспільство, що швидко змінюється;

2. надає консультації лідерам університетів та іншим учасникам освітнього й наукового процесу на основі моніторингу функціонування університетів у суспільстві;

3. підтримує форум для обговорення академічними, політичними, економічними лідерами та представниками засобів масової інформації ролі автономії університетів та академічної свободи;

4. видає матеріали за результатами своєї діяльності щодо сучасного розуміння ролі та обов'язків університетів.

Наглядова рада у своїй діяльності спирається на правління з п'яти членів, що займається справами матеріального забезпечення, та колегію із семи членів, що аналізує втілення принципів Хартії в сучасному суспільстві. Щороку (у вересні) проводиться конференція в Болоньї з питань втілення принципів Хартії університетами Європи. Правління збирається один раз на рік. Колегія збирається декілька разів на рік, залежно від потреби. Наглядова рада також спирається на регулярні контакти з 450 закладами, що підписали Хартію, для одержання та поширення інформації про розвиток університетської автономії та академічної свободи в Європі та за її межами..

Велика Хартія університетів виокремлює деякі ключові питання.

1. Визначення впливу численних партнерських зв'язків на рівень автономії університетів . Питання університетської автономії слід розглядати в кількох контекстах, аби зрозуміти, що саме формує університетський простір для розвитку суспільства. Автономія університетів у європейському освітньому просторі частіше стає результатом низки переговорів і напрацювань з участю партнерів та організацій різних рівнів (урядових, промислових, наукових, фінансових та університетських). У світі дедалі переконливішою стає думка про визначальну роль університетів у суспільному розвитку.

2. Вивчення співвідношення між навчальним процесом і науковими дослідженнями та принципами фінансування університетів. Ураховуючи органічний зв'язок між дослідженнями та навчальним процесом, традиційно вважалося, що фінансування університетів більше залежить від кількості студентів, аніж від виконуваних досліджень. Тому балансування сукупних коштів у рамках університету між науковими дослідженнями та/або

навчальним процесом стає центральним питанням майже для всіх університетів Європи. При цьому більша частина коштів на дослідження надходить із зовнішніх джерел. Університети дедалі частіше одержують фінансування від виконання глобальних загальноєвропейських проектів. Водночас наголошувалося, що університети не повинні віддалятися від вирішення регіональних проблем, створюючи для себе додаткові "місцеві" джерела фінансування. Навпаки, їх роль як регіональних навчально-наукових методологічних центрів має зростати.

3. Усунення суперечностей між різними сферами наукової діяльності. Так, у ХІХ та першій половині ХХ століття існувала традиційна схема "розподілу досліджень", згідно з якою одні заклади виконували переважно фундаментальні дослідження, другі були зорієнтовані на прикладні, а треті зосереджувалися на технологічному розвитку. За останні десятиліття відмінності між цими дослідженнями мають тенденцію до розмивання; тепер університети мають працювати одночасно в різних сферах досліджень, бути готовими конкурувати з іншими університетами у різних сферах науки і технологій. У результаті зворотної диференціації навчально-наукових закладів виникає диференціація між різними групами дослідників у межах одного закладу. Цей процес примушує переосмислити й реорганізувати програми досліджень, щоб запобігти ризику надмірної їх фрагментації.

4. Розробка критеріїв якості наукових досліджень, виконуваних в університетах, вказує на наявність компромісу між ідеалом служіння фундаментальним дослідженням та реальністю ринкових сил, які впливають на діяльність наукового закладу. Залежно від того, на що робиться наголос, змінюється й розуміння якості наукових досліджень. На часі ряд важливих питань. Як розвивалися процедури та критерії визначення якості протягом останніх років? Як такі фактори, як одержання джерел фінансування, право інтелектуальної власності, співробітництво з промисловістю та участь у широкомасштабних європейських проектах, впливають на зміни у внутрішніх критеріях якості, прийнятих в академічних закладах? Хто відіграє вирішальну роль у виробленні конкретних стандартів якості наукової праці, і чи приймають ці стандарти ті, хто робить державну політику в цій сфері за межами університету?

5. Оплата колективної діяльності в наукових дослідженнях. В університетській системі організації науки значну увагу треба приділяти послабленню суперечностей між індивідуальною формою наукових досліджень та потребою виконання масштабних проектів через організацію великих колективів вчених. Чи може університет поєднати ці два підходи? У багатьох країнах розробляють заохочувальні механізми, які стимулюють вчених до інтегрування у великі університетські структури. Водночас для вчених існує ризик знизити свою творчість та зменшити оригінальність власних ідей. Деякі країни намагаються протидіяти цій тенденції. Так, у Німеччині запроваджено нову посаду "молодший професор", зорієнтовану на індивідуальну наукову діяльність.

6. Патентування нових ідей і знань. Проблеми, пов'язані з

інтелектуальною власністю, стають тепер найголовнішими для визначення масштабів університетської автономії. Хто власник права на інтелектуальну власність - університет чи вчений? Як передавати здобуті знання потенційному користувачеві? Яка правова та соціальна відповідальність виникає щодо цих питань для дослідника і для закладу в цілому? Який статус надає володіння патентами окремому досліднику та/або закладу? Це тільки окремі питання, які потрібно з'ясувати, визначаючи межі автономії навчально-наукового закладу.

Приєднання українських університетів до Великої хартії свідчить про прагнення України долучатися до творчої колективної діяльності у світовому університетському співтоваристві. Визначивши для себе пріоритети, університети мають узяти на себе зобов'язання послідовно спрямовувати свою діяльність на суспільний прогрес як України, так і Європи та світу в цілому.

Лісабонська конвенція про визначення кваліфікацій, що стосуються вищої освіти (1997 рік)
<http://www.personal.in.ua/article.php?ida=560>

Конвенцію про визнання кваліфікацій, що стосуються вищої освіти в європейському регіоні (Лісабон, 1997 р.), розроблено і прийнято під егідою Ради Європи та ЮНЕСКО. Вона містить угоди про:

1. визначення основних термінів (доступ; прийом; оцінка вищих навчальних закладів і програм; оцінка індивідуальних кваліфікацій);
2. компетенцію державних органів;
3. основні принципи оцінки кваліфікації;
4. визнання кваліфікацій, що дають доступ до вищої освіти;
5. визнання періодів навчання;
6. визнання кваліфікацій вищої освіти;
7. визнання кваліфікацій біженців, переміщених осіб та осіб, що знаходяться в становищі біженців;
8. інформацію про оцінку вищих навчальних закладів і програм;
9. інформацію з питань визнання;
10. механізми здійснення;
11. заключні положення.

Університети створено в Європі приблизно три чверті тисячоліття тому: найстаріші університети, які найближчим часом будуть святкувати суттєві ювілеї, як, наприклад, Паризький університет.

Тепер ми знаходимося на початку значних змін в освіті й умовах праці, коли треба всебічно розвивати різнопланові курси підвищення кваліфікації, тому що навчання протягом усього життя дуже важливе сьогодні. Ми зобов'язані дати нашим студентам і нашому суспільству таку систему вищої освіти, щоб вони мали найкращі можливості шукати і знаходити свою особисту сферу для застосування вмінь.

Європейський простір вищої освіти відкриває величезні перспективи. Поважаючи нашу різноманітність, ми разом з тим маємо докласти зусиль для знищення кордонів і розвитку структури викладання та навчання, яка сприяла б збільшенню мобільності і тісній співпраці.

Міжнародне визнання та великий потенціал наших систем викликають велике зовнішнє та внутрішнє зацікавлення. Здається, виникає система, у якій два основні цикли будуть міжнародне еквівалентними.

Оригінальності та гнучкості системи досягають впровадженням кредитів (таких як у ECTS) і семестрів. Це дозволить затвердити отримані кредити для тих, хто бажає почати або продовжити навчання у будь-якому європейському університеті та здобути ступінь у будь-який час протягом свого професійного життя.

Студенти повинні мати доступ до різних програм, зокрема й можливість багатопрофільного навчання, розвивати знання мов і використовувати нові інформаційні технології.

Міжнародне визнання першого рівня циклу як відповідного рівня кваліфікації - це важливий компонент успіху в нашому прагненні, оскільки ми намагаємося зробити наші схеми вищої освіти зрозумілими для всіх.

У другому циклі студенти післядипломної освіти можуть вибрати між навчанням на здобуття ступеня (магістр) або звання доктора наук з можливістю переходу з одного на інший. На обох рівнях більшу увагу приділяють дослідженню та самостійній роботі. Більшість країн, не тільки європейських, стають впевненішими щодо потреби стимулювання такого розвитку: встановити велику кількість базових вимог і визнати, що деякі країни можуть брати участь у більш конструктивній схемі.

Наші уряди, однак, продовжують відігравати важливу роль у здійсненні поставленої мети, підтримуючи заходи, завдяки яким можна підтвердити і визнати відповідний рівень здобутої освіти. Ми сподіваємося, що надалі це допоможе підписати міжуніверситетські договори. Координувати всю структуру рівнів і циклів можна зміцненням уже здобутого досвіду, завдяки об'єднанню дипломів, пілотним заходам, діалогу з усіма зацікавленими сторонами.

Ми, що нижче підписалися, зобов'язуємося просувати загальну структуру рекомендацій, спрямованих на вдосконалення зовнішнього визнання та мобільності студентів з їх подальшим працевлаштуванням. Річниця Паризького університету надає важливу можливість брати участь у наших спробах щодо створення європейського простору вищої освіти, де національні особливості та загальні інтереси зміцнять становище Європи.

Сорбонська декларація про гармонізацію європейської системи вищої освіти

<http://www.nau.edu.ua/uk/EduProcess/Bologna/Harmonization/>

Спільна декларація про гармонізацію архітектури європейської системи вищої освіти

Обґрунтовано створення Зони європейської вищої освіти як основного шляху розвитку мобільності громадян із можливістю їх працевлаштування для загального розвитку континенту за участю чотирьох міністрів, які представляють Великобританію, Німеччину, Францію й Італію.

Тим самим, погоджено і схвалено створення загальної системи освіти, націленої на поліпшення її зовнішнього визнання, полегшення мобільності студентів, а також на розширенні можливостей їх працевлаштування.

У Сорбоні ювілей Університету Парижа дав прекрасну можливість брати участь у спробі створення Зони європейської вищої освіти, де національні особливості й спільні інтереси можуть взаємодіяти й посилювати один одного для вигоди Європи, її студентів та, в більш загальному сенсі, її громадян. Запрошуються інші держави - члени Євросоюзу та інші європейські країни приєднатися для досягнення цієї мети, а всі європейські університети - об'єднатися для підсилення становища Європи у світі через плавне регульоване поліпшення й модифікацію освіти для своїх громадян. Але Сорбонська декларація:

1. не порушувала питань про гармонізацію змісту освітніх програм, навчальних програм, навчальних планів і методів навчання;
2. у ній не згадано схему 3-5-8 (бакалавр-магістр-доктор);
3. у декларації не було побажань щодо присвоєння студентів після закінчення першого циклу, які мають міжнародне визнання ;
4. вона була підписана тільки чотирма країнами, чітко орієнтована на інтеграцію Європи, співзвучно Маастрихтському договору, в основі якої три ключові аспекта: мобільність, визнання, доступ до ринків праці;
5. декларація - як заклик підвищити конкурентоспроможність Європейської вищої освіти;
6. роль університетів світового рівня у становленні інноваційного бізнесу;

Сорбонська декларація - спільна декларація про гармонізацію архітектури європейської системи вищої освіти як основного шляху розвитку мобільності громадян із можливістю їх працевлаштування; створення загальної системи освіти національної на поліпшення її зовнішнього визнання; полегшення мобільності студентів, а також розширення можливостей їх працевлаштування. Головна мета - об'єднатися для підсилення становища Європи у світі через регульоване поліпшення модифікації освіти для своїх громадян.

Головною ідеєю Сорбонської декларації є провідна роль університетів у розвитку європейського культурного простору.

Таким чином, згідно з Болонською декларацією такі положення потребують свого уточнення і конкретизації:

Перший цикл навчання може включати такі види програм, що ведуть до здобуття першого вузівського диплома бакалавра:

- бакалавр з конкретного напрямку (4 роки); Другий цикл навчання може включати:
- програми підготовки магістра з наукових спеціальностей, що ведуть до кваліфікації (2-3 роки бакалаврату);
- програми підготовки спеціаліста, що ведуть до кваліфікації “дипломований спеціаліст” (1-2 роки після бакалаврату).

Для забезпечення академічної мобільності треба вирішити питання порівнянності ступенів, назв спеціальностей та навчальних дисциплін, одиниць виміру академічного навантаження, систем оцінки знань або виміру рівня навченості.

Принципи Болонського процесу передбачають розробку і використання

системи залікових одиниць, що покликані вирішити проблему порівняння освітніх програм, сприяти збільшенню академічної мобільності.

Розробити систему нормативних документів, що визначають принципи побудови навчального процесу з використанням залікових одиниць, які регламентують методи атестації студентів з використанням бально-рейтингових систем, методики розрахунку навчального навантаження викладачів, порядок формування навчальних груп, формування служб академічних консультантів.

Таким чином, останнім часом європейський процес набув надзвичайно великого розвитку. Та якими б суттєвими не були ці здобутки, вони не повинні затіняти той факт, що Європа - це не лише зона євро, банків, економічних інститутів: вона також має бути Європою знань. Ідеї, сформульовані в Сорбонській декларації, було розвинуто в Болонській конвенції, підписаній у 1999 р. 29 європейськими міністрами. Ця подія стала основою для розвитку так званого Болонського процесу.

Європейська інтеграція - це входження до єдиної сім'ї європейських народів, повернення до європейських політичних і культурних цінностей; це вагомий стимул для успіху економічної і політичної трансформації, що може стати основою національної консолідації; переходу від закритого тоталітарного до відкритого демократичного суспільства. Інтеграційний процес полягає у впровадженні європейських норм і стандартів в освіті, науці і техніці, поширенні власних культурних і науково-технічних здобутків у ЄС. У кінцевому результаті такі кроки спрацьовуватимуть на підвищення в Україні європейської культурної ідентичності та інтеграцію до загальноєвропейського інтелектуально-освітнього та науково-технічного середовища.

Причини, що зумовили цей процес: небувала за масштабами революція в економічній сфері; конкуренція в науковій сфері; внутрівузівські орієнтири підготовки фахівців до вимог роботодавців та ринків праці; прагнення об'єднати свої розрізнені потенціали в єдиний економічний механізм.

Перехід до гуманістично-інноваційної парадигми освіти, впровадження нових освітніх стандартів, введення рівневої системи підготовки фахівців, оновлення змістовної частини навчальних програм, введення системи контролю якості через ліцензування і акредитацію, виборність ректорів, демократизація через розширення прав органів самоврядування, в тому числі студентського.

Формування нової парадигми освітньої діяльності, а саме упровадження нових принципів організації навчального процесу, нового типу відносин між викладачем і студентом, нових «технологій»; опанування знань, унеможливлення репродуктивних методів навчання, прозорість навчального процесу.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ

1. Євроінтеграція України як чинник соціально-економічного розвитку держави

2. Аналіз передісторії Болонського процесу
3. В чому сутність Великої хартії університетів
4. Аналіз Лісабонської конвенції про визначення кваліфікації, що стосується вищої освіти в Європейському регіоні.
5. Аналіз Сорбонської декларації, спрямованої на гармонізацію національних систем вищої освіти
6. Визначити проблематику Лісабонської конвенції і Сорбонської декларації.
7. Здійснити порівняльний аналіз трьох документів – Великої хартії університетів, Лісабонської конвенції і Сорбонської декларації.
8. Визначити роль університетів в контексті Болонського процесу.
9. Проаналізувати теоретико-понятійний апарат євроінтеграції в контексті Болонського процесу
10. Дати аналіз ролі освіти в розвитку партнерства з іншими державами в умовах глобалізації ХХІ століття.

ПЕРЕЛІК ЛІТЕРАТУРИ

1. Вища освіта України і Болонський процес: Навчальний посібник / За редакцією В.Г Кременя. Авторський колектив: М.Ф. Степко, Я.Я. Болюбаш, В.Д. Шинкарук, В.В. Грубінко, І.І. Бабин. - Тернопіль: Навчальна книга -Богдан, 2004.-384с.
2. Болонський процес у фактах і документах / Упорядники Степко М.Ф., Болюбаш Я.Я., Шинкарук В.Д., Грубінко В.В., Бабин І.І. – Київ – Тернопіль: Видавництво ТДПУ ім. В.Гнатюка, 2003. – 52с.
3. Положення про організацію навчального процесу підготовки фахівців за кредитно-модульною системою / Розроб.: Прокопенко І.Ф., Євдокимов В.І., Губа А.В., Гончаров О.І., Стаканкова Т.П., Харченко Л.П. – Харків: ХНУРЕ, 2004. – 28с.

ТЕМА 3. СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ У КРАЇНАХ ЄВРОПИ

У 1998 році у м. Болоні європейськими міністрами освіти була підписана спільна декларація про єдині засади розбудови системи вищої освіти у Європі.

Болонський процес спрямований на формування єдиного відкритого європейського простору у сфері освіти, впровадження кредитних технологій на базі європейської системи трансферу кредитів, стимулювання мобільності і створення умов для вільного пересування студентів, викладачів, науковців в межах європейського регіону, спрощення процедури визначення кваліфікацій, що сприятиме працевлаштуванню випускників і студентів на європейському ринку праці.

Україна приєдналася до Болонського процесу під час зустрічі міністрів освіти європейських країн у Норвегії.

Українська вища освіта відрізняється від європейської.

У Європейському Союзі прийняті і діють інші стандарти. Престиж освіти, високої кваліфікації у Європі традиційно дуже високий. Там знають і розуміють, що здолати освіту здатна не кожна людина.

Вищу освіту спроможний здобути заледве один з десяти тих, хто навчався у школі, а до вищих студій (на магістерському і докторському рівнях) доходить не більше 10-15% випускників бакалаврату.

У Європі завершують середню освіту на високому рівні лише тільки ті випускники, які мають намір вступити до вищих навчальних закладів. Це приблизно від 15 до 25% усіх учнів середніх шкіл.

Сьогодні вищі навчальні заклади України приймають на навчання до 70% випускників шкіл, тобто у 7 разів більше, ніж дозволяє нормальний розподіл інтелекту.

За прогнозами європейських фахівців, Україні достатньо мати 40-50 вищих навчальних закладів. Але навіть для такої кількості ВНЗ Україна, за твердженням європейських експертів, не має сьогодні достатнього кадрового потенціалу.

Сьогодні наш диплом не визнається у Європі, наші фахівці без додаткового перенавчання не можуть влаштуватися на роботу за фахом. І хоча вони за багатьма показниками, за розвитком, ерудованістю, спеціальною підготовленістю перевершують зарубіжних фахівців, дискредитація українського диплома триває.

Найбільше не влаштовує закордонних працедавців у підготовці наших фахівців – низька дієвість знань. Дієвість - це здатність використовувати набуті знання, уміння на практиці. За експертними оцінками, цим параметром ми поступаємося найбільше.

За європейським стандартом дипломований фахівець відразу займає робоче місце і виконує свої посадові обов'язки. Диплом гарантує високий рівень підготовки. Приймаючи фахівця, фірма впевнена, що він підготовлений на належному рівні. Гарантія цього – високе реноме університету. Якщо фахівець не буде підготовлений належним чином і фірма

матиме до нього претензії, імідж університету може бути втрачений назавжди, його рейтинг серйозно постраждає.

За кордоном прийнята двоступенева система вищої освіти. Університети готують бакалаврів (3-4 роки навчання) і магістрів (ще 1,5 – 2 роки). Диплом бакалавра свідчить про повну вищу освіту. Хто бажає продовжити навчання, стає спершу магістром, а потім може отримати науковий ступінь доктора.

Наші вищі навчальні заклади сьогодні забезпечують чотири рівні підготовки фахівців з вищою освітою: заклади 1-2 рівнів акредитації готують молодших спеціалістів і бакалаврів, у закладах 3-4 рівнів акредитації готують бакалаврів, спеціалістів і магістрів. За кордоном цього не розуміють.

Отже, треба уніфікувати освітньо-кваліфікаційні рівні, перейти на двоступеневу систему освіти відповідно до європейських стандартів.

Болонський процес спрямований на формування єдиного відкритого європейського простору у сфері освіти, впровадження кредитних технологій на базі європейської системи трансферу кредитів, стимулювання мобільності і створення умов для вільного пересування студентів, викладачів, науковців в межах європейського регіону, спрощення процедури визначення кваліфікацій, що сприятиме працевлаштуванню випускників і студентів на європейському ринку праці. У зв'язку з проголошенням Україною про свій намір приєднатися до Європейського Союзу система вищої освіти потребує докорінного реформування.

Спроби надати загальноєвропейського характеру вищій школі фактично розпочалися в 1957 році з підписання Римської угоди. Згодом ці ідеї розвинулися в рішеннях конференції міністрів освіти 1971 та 1976 років, у Маастріхтському договорі 1992 року. Наступні роки характеризувалися запровадженням різноманітних програм під егідою ЄС, Ради Європи, що сприяли напрацюванню спільних підходів до вирішення транснаціональних проблем освіти. В 1997 році під егідою Ради Європи та ЮНЕСКО було розроблено і прийнято Лісабонську конвенцію про визнання кваліфікацій, що належать до вищої освіти Європи. Цю конвенцію підписали 43 країни (Україна в тому числі), більшість з яких і сформулювали згодом принципи Болонської декларації.

25 травня 1998 року в Парижі міністри освіти Великобританії, Німеччини, Італії і Франції прийняли Спільну декларацію (Сорбонська декларація), якою і був започаткований Болонський процес. Сама Болонська конвенція (Спільна заява європейських міністрів освіти) була підписана дещо пізніше 18-19 червня 1999 року в м. Болонья. Таким чином, в 1999 році до Болонського процесу були залучені 28 європейських країн: Австрія, Бельгія, Великобританія, Греція, Данія, Естонія, Ірландія, Ісландія, Іспанія, Італія, Латвія, Литва, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Німеччина, Норвегія, Польща, Португалія, Румунія, Словаччина, Словенія, Угорщина, Фінляндія, Франція, Чехія, Швейцарія, Швеція. В 2002 році до Болонського процесу приєдналися Кіпр, Ліхтенштейн, Туреччина, Хорватія, а в 2003 році – Албанія, Андорра, Боснія і Герцеговіна, Ватикан, Македонія, Сербія і Чорногорія, Росія.

Нині в Україні налічується 1003 вищих навчальних закладів, з яких понад триста здійснюють освітню діяльність на університетському рівні. Щорічно до вищої школи на навчання вступають 408 тисяч осіб, що вдвічі більше ніж п'ять років тому. За кошти держави навчається 50 відсотків українських студентів, інші – за рахунок власних коштів, кредитів тощо. Український професорсько-викладацький загаль – це 78 тисяч викладачів, із яких 12 відсотків – професори.

Сьогодні в Україні налічується 76 напрямків підготовки і затверджені стандарти для 80-ти спеціальностей.

Подальші соціально-економічні й політичні зміни в суспільстві, зміцнення державності України, входження її в цивілізоване світове співтовариство неможливі без структурної реформи національної системи вищої освіти, спрямованої на забезпечення мобільності, працевлаштування та конкурентноспроможності фахівців. Однією із передумов входження України до єдиної Європейської зони вищої освіти є досягнення системою вищої освіти України цілей Болонського процесу.

На виконання першочергових завдань, що впливають з вищесказаного, рішенням Колегії Міністерства освіти і науки України від 28 лютого 2003 р. (протокол № 2/3-4) та від 24 квітня 2003 р. (протокол № 5/5-4) передбачено проведення з 2003/2004 навчального року педагогічного експерименту щодо впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу у вищих навчальних закладах III – IV рівнів акредитації. Україна має намір приєднатися до Болонського процесу в 2006 році на зустрічі міністрів освіти європейських країн у Норвегії.

Другий етап експерименту (2005 – 2008 рр) передбачає внесення коректив до експериментальних матеріалів та їх апробація на більшому масиві учасників експерименту.

Із 1998 по 2004 рік у рамках Болонського процесу відбулося багато різнорівневих зустрічей, робочих нарад, конференцій на яких було сформульовано шість ключових принципів цього процесу:

1. Введення двоциклового навчання. Фактично пропонується ввести два цикли навчання: 1-й – до одержання першого академічного ступеня (бакалавр) і 2-й – після його одержання (магістр). При цьому тривалість навчання на 1-му циклі має бути не менше 3-х і не більше 4-х років. Навчання впродовж другого циклу може передбачати отримання ступеня магістра (через 1-2 роки навчання після одержання 1-го ступеня) і/або докторського ступеня (за умови загальної тривалості навчання 7-8 років).

2. Запровадження кредитної системи. Пропонується запровадити у всіх національних системах освіти системи обліку трудомісткості навчальної роботи в кредитах. За основу пропонується прийняти ECTS (Європейська система перезарахування кредитів), зробивши її нагромаджувальною системою, здатною працювати в рамках концепції “навчання впродовж усьо-го життя”. Європейська системи перезарахування кредитів (ЄСПК) створювалася протягом останніх 13 років і є найпоширенішою основою визначення навчального навантаження студентів закладів вищої освіти Європи. За 13 років ЄСПК розвинулась від початкової системи комунікації

між різними європейськими освітніми програмами і структурами у спільну і широко застосовувану офіційну систему, що є фундаментом створення спільної сфери європейської освіти.

Система перезарахування кредитів при наявності відповідних договорів дозволить українським студентам навчатись у провідних вищих навчальних закладах Європи.

Запровадження кредитної системи обумовлює кредитно-модульну організацію навчального процесу. Кредитно-модульна система організації навчального процесу – це модель організації навчального процесу, яка базується на поєднанні модульних технологій навчання та залікових освітніх одиниць (кредитів). Вона зменшує навантаження на студентів, оскільки за умов її впровадження відсутні сесії. Система не передбачає обов'язкового семестрового екзамену для всіх студентів. Протягом навчального семестру студенти складають два модульні контролі під час тижнів, вільних від аудиторних занять, а їх знання оцінюється у 100-бальній шкалі.

Студенти, які за результатами модульних контролів здобули з конкретних навчальних дисциплін не менше від встановленої мінімальної кількості балів, атестуються з цих дисциплін із виставленням їм державної семестрової оцінки (“відмінно”, “добре”, “задовільно”, “незадовільно”) відповідно до шкали переведення. Студенти, які атестовані з оцінкою “незадовільно”, зобов'язані складати семестрові екзамени. Семестрові екзамени можуть також складати студенти, які бажають покращити оцінку, отриману за результатами модульних контролів. Оцінювання знань на екзаменах здійснюється у 100-бальній шкалі з наступним переведенням у державну оцінку.

3. Контроль якості освіти. Передбачається організація акредитаційних агенств, незалежних від національних урядів і міжнародних організацій. Оцінка буде ґрунтуватися не на тривалості або змісті навчання, а на тих знаннях, уміннях і навичках, що отримали випускники. Одночасно будуть встановлені стандарти транснаціональної освіти.

4. Розширення мобільності. На основі виконання попередніх пунктів передбачається істотний розвиток мобільності студентів. Окрім того, ставиться питання про розширення мобільності викладацького складу й іншого персоналу для взаємного збагачення європейським досвідом. Передбачається зміна національних законодавчих актів у сфері праце-влаштування іноземців.

5. Забезпечення працевлаштування випускників. Одним із важливих положень Болонського процесу є орієнтація вищих навчальних закладів на кінцевий результат: знання й уміння випускників повинні бути застосовані і практично використані на користь всієї Європи. Усі академічні ступені й інші кваліфікації мають бути затребувані європейським ринком праці, а професійне визнання кваліфікацій має бути спрощене. Для забезпечення визнання кваліфікацій планується повсюдне використання Додатка до диплома, який рекомендований ЮНЕСКО.

6. Забезпечення привабливості європейської системи освіти. Одним із головних завдань, що має бути вирішене в рамках Болонського процесу, є

залучення в Європу більшої кількості студентів з інших регіонів світу. Вважається, що введення загально-європейської системи гарантії якості освіти, кредитної системи накопичення, легко доступних кваліфікацій тощо, сприятиме підвищенню інтересу європейських та інших громадян до вищої освіти.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ:

1. Які головні причини дискредитації українського диплома?
2. Які рівні підготовки існують в Україні і Європі?
3. Які цілі запровадження кредитної системи?
4. Чим відрізняється українська система освіти від європейської?

ПЕРЕЛІК ЛІТЕРАТУРИ

1. Вікторов В. Нові моделі управління освітою // Вища освіта України. - 2005. - №2. - С.66-71. - [Європейський вибір України потребує реорганізації всієї освітньої системи зі збереженням кращих вітчизняних традицій].
2. Болюбаш Я. Чи визнаватиме Європа українські дипломи про вищу освіту? // Сучасна освіта. - 2004. - №3. - С.10-11. - [Приєднання України до Болонського процесу, ступенева освіта.].
3. Булавко В. Болонський процес у філософській інтерпретації // Освіта України. - 2004. - №54-55. - С.8. - [Зміни в концепції освіти України відповідно Болонського процесу].
4. Есенькин Б.С. Болонский процесс - стандартизация или свободный полет/ Б.С. Есенькин, Ю.Ф. Майсурадзе // Высшее образование сегодня. - 2005. - №5. - С.22-24. - [Национальные системы образования - выбор ориентиров развития].].
5. Рибніков С. Яка Європа без України? // Всеукраїнська технічна газета. - 2004. - № 23. - С.3. - [Вітчизняна вища освіта напередодні приєднання до Болонського процесу].
6. Спільна декларація міністрів освіти Європи. Болонья, 19 червня 1999 року // Маркетинг в Україні. - 2004. - №3. - С.66-68.

ТЕМА 4. БОЛОНСЬКИЙ ПРОЦЕС – ЯК ЗАСІБ ІНТЕГРАЦІЇ І ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ КРАЇН ЄВРОПИ

Сутність Болонського процесу

БП офіційно розпочався у 1999 році з підписання Болонської декларації. 21 країна підписала декларацію 19 липня 1999 року у Болоні (звідси і назва всього Процесу). Декларація встановлює такі цілі:

- встановлення системи зрозумілих та подібних наукових ступенів;
- встановлення системи, заснованої на двох основних циклах: студентському та післядипломному;
- введення системи кредитів ECTS;
- сприяння мобільності шляхом подолання перешкод для забезпечення руху студентів, вчителів, дослідників, адміністративного складу;
- сприяння європейській співпраці у забезпеченні якості;
- сприяння необхідним європейським вимірам у вищій освіті.

Ці цілі є сутністю БП і значно розвинулися з того часу. Проте підписанню Болонської декларації передували інші документи, прийняті такими країнами: Францією, Німеччиною, Італією, Великою Британією - Сорбонська декларація. Ця декларація забезпечила необхідний поштовх до створення Болонської декларації і визначила вже у 1998 році основні цілі Зони європейської вищої освіти.

Передумови виникнення

Історія Болонського процесу офіційно почалася з підписання Болонської декларації у 1999 році, проте її передісторія сягає 1954 року, коли було підписано Європейську культурну конвенцію, в якій наголошується на необхідності заохочення громадян усіх держав до вивчення мов, історії та культури інших країн і спільної для них культури.

Ідеї освітньо-культурного об'єднання європейських країн загалом та університетів зокрема отримали своє продовження у Великій Хартії університетів (Magna Charta Universitatum), що стала фінальним результатом пропозиції, адресованої Болонським університетом у 1986 році усім найстаршим європейським університетам. Ідея Великої Хартії була сприйнята з ентузіазмом.

Протягом зустрічі у Болоні у 1987 році делегати 80 Європейських університетів обрали 8 членів правління, серед них: Президента Конференції Європейських Ректорів, професора Карміні Романци; ректора Болонського Університету Фабіо Роверси Монако; ректора Університету Парижу, професора Жака Соопелса; ректора Університету Лювен, професора Роджера Діллеманса; ректора Університету Утрехт, професора Ван Гінкель; ректора Університету Барселони, професора Джозефа Бріколя; професора Джузеппе Капуто; Президента університетської комісії Парламентської Асамблеї Ради Європи, професора Мануеля Нуньеса Енкабо.

Велика Хартія, проект якої був створений у січні 1988 року у Барселоні, була підписана всіма ректорами, що зібралися у Болоні 18 вересня 1988 року

для відзначення 900-ї річниці Болонського університету, що вважається найстаршим університетом Європи. "Європа вже існує, її мешканці поділяли спільні інституції, до яких належать і університети, протягом століть. Університети є інтелектуальними центрами минулого та майбутнього, що мають спільні цілі та методологію здобуття знань - чи то практичних, чи теоретичних", - з такою промовою виступили представники Болонського університету на святкуванні.

Процес, що наштовхнув на ідею створення Великої Хартії, був особливо важливим. Хартія не була представлена політичною владою, а була розроблена у стінах Університетів. Вона спирається на фундаментальні цінності європейських університетських традицій, проте сприяє зміцненню зв'язків між вищими навчальними закладами в усьому світі, долучаючи до процесів, започаткованих у ній, неєвропейські університети.

Організація БП

Існує декілька рівнів застосування БП: міжнародний, національний, інституційний.

Щодо міжнародного рівня, існує декілька видів співпраці і декілька структур, що розвивають БП. Серед структур, що спостерігають за розвитком БП можна зазначити такі:

Група по перевірці виконання БП (Bologna follow-up group (BFUG)) складається із:

- усіх країн-учасниць,
- Європейської комісії (European Commission),
- а також Ради Європи.

Асоціація Європейських університетів (The European University Association (EUA)).

Національні спілки студентів Європи (ESIB - The National Unions of Students in Europe).

Європейська асоціація закладів вищої освіти (European Association of Institutions in Higher Education (EURASHE)).

Європейський центр вищої освіти ЮНЕСКО (the European Centre for Higher Education (UNESCO-CEPES)).

Європейська асоціація із забезпечення якості вищої освіти (the European Association for Quality Assurance in Higher Education (ENQA)).

Освітня Міжнародна Пан-Європейська структура (Educational International Pan-European Structure).

та Союз конфедерацій промисловців та роботодавців Європ (UNICE) у якості консультативних членів.

До цього ж, організуються чисельні семінари по всій території Європи, що проходять під офіційним знаком "Болонські семінари". На них обговорюються різноманітні документи щодо БП, перепони на шляху його впровадження, можливості для співпраці. Ви зможете знайти оновлений календар подій на веб-сайті Болонського Секретаріату у Бенелюксі (Benelux Bologna Secretariat). Результати Болонських семінарів та інших подій, що вже відбулися можна переглянути на сайті Болонья-Берген (2003 - 2005), на сайті Берлінської конференції міністрів (2001 - 2003) та веб-сайті Болонського

Секретаріату у Великобританії (UK Bologna Secretariat).

Кожні два роки організовується Конференція міністрів, де збираються міністри, відповідальні за вищу освіту в усіх країнах-учасницях, щоб оцінити прогрес та встановити керівні принципи та пріоритети наступного періоду. Наступна конференція буде відбуватися у Лондоні у 2007 році. Попередні конференції проводилися у Болоньї (1999), Празі (2001), Берліні (2003), Бергені (2005), Лондоні (2007).

На національному рівні здебільшого задіяний уряд, міністри, відповідальні за вищу освіту, ректори конференцій та університетських організацій, студентські спілки, а також, у деяких випадках страхові агенції, роботодавці. Багато Європейських країн вже змінило своє законодавство у відповідності з цілями БП, а інші готуються зробити це. В залежності від країни та ступеня розвитку її системи вищої освіти деякі країни вводять Європейську кредитно-трансферну систему (ECTS), обговорюючи структуру своїх наукових ступенів та кваліфікацій, фінансування та управління вищою освітою, програми мобільності тощо.

На інституційному рівні задіяні заклади вищої освіти, їхні факультети та відділення, студенти, викладацький склад та багато інших діячів. Пріоритети різняться в залежності від країни на закладу. Проте важливо відзначити, що без впровадження на інституційному рівні, мало чого можна досягти у БП.

Події 1999 року

Після підписання Болонської Декларації була організована контролююча структура. Було сформовано Групу по перевірці виконання БП (Bologna follow-up group (BFUG)), що вже згадувалася нами. Було вирішено, що зустрічі міністрів повинні відбуватися кожні 2 роки, і перша відбулася у Празі у 2001 році.

Тим часом був обраний головний доповідач Bologna follow-up group. Ним був пан Педро Лоурті (Pedro Lourtie), який пізніше став представником міністра освіти в Португалії. Його завданням було проведення моніторингу впровадження цілей Болонської декларації і звітування з цього питання міністрам освіти у Празі (звіт).

У подальшому різні країни організували так звані "Болонські семінари", що стосувалися різних важливих тем. Європейська асоціація університетів (що була сформована у березні 2001 року з двох мереж Європейських університетів) створила так званий II Звіт щодо тенденцій у вищій освіті (Trends II report). Цей документ торкається питань втілення Болонської декларації на інституційному рівні. Також було прийнято Послання Саламанської конвенції 2001 року. Національні спілки студентів Європи (ESIB - The National Unions of Students in Europe) прийняли Гьотебурзьку студентську декларацію - студентське послання для Саміту міністрів у Празі.

Прага, 2001 рік

У травні 2001 року в Празі до БП приєдналися нові країни: Хорватія, Кіпр, Ліхтенштейн та Турція. Міністри прийняли так зване Празьке комюніке, яке встановлює основні напрямки роботи на наступні 2 роки, до наступної Конференції міністрів з питань БП у Берліні у 2003 році.

Важливо зазначити, що Празький саміт вніс декілька нових елементів у БП:

- студенти були визнані повними рівноправними партнерами у процесі прийняття рішень, а ESIB стала консультативним членом Bologna follow-up group (разом із Радою Європи, Європейськом асоціацією університетів та EURASHE);

- було наголошено на соціальному вимірі БП;

- була висвітлена ідея того, що вища освіта є суспільною продукцією і суспільною відповідальністю.

Між 2001 та 2003 роками була організована навіть більша кількість "Болонських семінарів". Пан Павел Згага (бувчий Міністр освіти Словенії, один з тих, хто підписав Болонську декларацію) був обраний Головним Доповідачем (його доповідь на Берлінській конференції міністрів можна знайти тут); Європейська асоціація університетів розробила III Звіт щодо тенденцій у вищій освіті (Trends III report), а також розпочала Проект якості культури у закладах вищої освіти та запустила Спільну кваліфікаційну програму (joint masters programme); Національні спілки студентів Європи (ESIB) завершили декілька студентських оглядів щодо впровадження Болонської декларації; Європейська комісія підтримала декілька Європейських проектів (the Tuning project, the TEEP project), пов'язаних із забезпеченням якості тощо.

Берлін, 2003 рік

На Берлінській конференції міністрів, що відбулася у вересні 2003 року, 7 нових країн було прийнято до БП (Албанія, Андорра, Боснія та Герцеговина, Ватикан, Росія, Сербія та Монтенегро і "бувша Югославська республіка Македонія"). Таким чином, загальне число країн, залучених до БП, склало 40. Було також вирішено, що всі країни-учасниці Європейської культурної конвенції можуть приймати участь у БП при заяві щодо вступу та задовільному плані по впровадженню Болонських цілей у своїй системі вищої освіти. Крім звітування про роботу у 2001-2003 рр. та визначення цілей подальшої роботи, Берлінське комюніке також визначає:

- що дослідження є важливою частиною вищої освіти у Європі, а Зона європейської вищої освіти та Зона європейських досліджень є двома стовпами суспільства, заснованого на знанні. У подальшому необхідно звернути особливу увагу на навчання докторів наук, яке необхідно включити у БП;

- що до часу їх наступної зустрічі міністри досягнуть успіхів у таких основних областях: забезпечення якості, двоциклова система, офіційне визнання наукових ступенів та визначення періодів навчання;

- наступна Конференція міністрів відбудеться у Бергені у 2005 році.

Групі по перевірці виконання БП (Bologna follow-up group) було запропоновано звернути особливу увагу на 2 цілі:

- забезпечення якості - на це було видано мандат ENQA, EUA, ESIB, EURASHE;

- структура кваліфікаційних рівнів.

Берген, 2005 рік

У травні 2005 року на Конференції міністрів у Бергені було запрошено ще 5 країн (Арменія, Азербайджан, Молдова та Україна) у якості нових країн-учасниць БП. Таким чином, загальна кількість учасників БП зросла до 45. Було також прийняте рішення розширити коло консультативних членів БП за рахунок Пан-європейської структури міжнародної освіти (Education International (EI) Pan-European Structure), Європейської асоціації забезпечення якості вищої освіти (the European Association for Quality Assurance in Higher Education (ENQA)) та Співки конфедерацій промисловців та роботодавців Європи (the Union of Industrial and Employers' Confederations of Europe (UNICE)). Бергенська зустріч підтвердила зміну дій із створення планів на майбутнє на практичне втілення у життя, а саме:

прийняття спільної структури кваліфікаційних рівнів Зони європейської вищої освіти з обов'язковою розробкою національних структур кваліфікаційних рівнів до 2010 року - початок робіт із даного питання назначено на 2007 рік;

прийняття директив та стандартів забезпечення якості, створення запиту до ENQA, EUA, ESIB, EURASHE щодо розробки подальших пропозицій, що стосуються запропонованої реєстрації агенцій забезпечення якості;

подальше наголошення на важливості соціального виміру вищої освіти, що включає академічну мобільність (але не лімітується нею);

необхідність взаємодії між Зоною європейської вищої освіти та іншими частинами світу ("зовнішній вимір");

зростаюча важливість адресації розвитку Зони європейської вищої освіти після 2010 року.

Лондон, 2007 рік

Велика Британія відповідала за підтримку Секретаріату Bologna Follow Up Group протягом дворічного періоду - з 1 липня 2005 року по 30 червня 2007. Метою було забезпечення інформацією й новинами відносно роботи програми й розвитку Болонського процесу до проведення П'ятої Конференції міністрів у Лондоні, що пройшла 17-18 травня 2007 року. Результати проведення даної конференції викладені у двох документах: Лондонському комюніке та Аналізі Болонського процесу (Лондон, 2007).

У наступний дворічний період (2007-2009 рр.) забезпеченням Секретаріату будуть займатися країни Бенелюкса (Бельгія, Нідерланди, Люксембург). Офіційний сайт Болонського процесу тепер можна знайти за адресою: www.ond.vlaanderen.be. Наступна Конференція міністрів планується до проведення 28-29 квітня 2009 року в університетах Leuven (Нідерланди) і Louvain-la-Neuve (Бельгія).

Учасники БП

Після Конференції міністрів у Бергені (2005 р.) у БП беруть участь 46 країн:

з 1999 року: Австрія, Бельгія, Болгарія, Великобританія, Греція, Данія, Естонія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Ісландія, Іспанія, Ірландія, Італія, Латвія, Литва, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Норвегія, Польща, Португалія, Румунія, Словацька Республіка, Словенія, Угорщина, Чеська

Республіка, Швеція, Швейцарія;

з 2001 року: Хорватія, Кіпр, Ліхтенштейн, Туреччина;

з 2003 року: Албанія, Андорра, Боснія та Герцеговина, Ватикан, Росія, Сербія та Чорногорія, "бувша Югославська Республіка Македонія";

з 2005 року: Армения, Азербайджан, Грузія, Молдова, Україна.

Крім цих країн (що є членами Bologna follow-up group - BFUG) та Європейської комісії, у БП беруть участь такі міжнародні організації (у якості консультативних членів):

Рада Європи;

Асоціація Європейських університетів;

Європейська асоціація закладів вищої освіти (EURASHE);

Національні спілки студентів Європи (ESIB);

Європейський центр вищої освіти ЮНЕСКО (UNESCO-CEPES);

Європейська асоціація із забезпечення якості вищої освіти (ENQA);

Європейська асоціація із забезпечення якості вищої освіти (ENQA);

Союз конфедерацій промисловців та роботодавців Європи (UNICE).

Хронологія подій Болонського процесу

1997

11 квітня 1997 року, Лісабон, Португалія

Під егідою Ради Європи та ЮНЕСКО було розроблено і прийнято Лісабонську конвенцію про визнання кваліфікацій, які існують у системі вищої освіти Європи. Конвенцію підписали 43 країни (Україна в тому числі), більшість з яких згодом сформулювали і принципи Болонської декларації.

1998

25 травня 1998 року, Париж, Франція

Прийняття Спільної декларації чотирма міністрами, що представляють Великобританію, Німеччину, Італію й Францію

1999

Березень 1999 року, Веймар, Німеччина

Зустріч генеральних директорів ЕС і керівництва Рад ректорів європейських країн для обговорення проблем акредитації й оцінки у вищій освіті

Травень 1999 року, Копенгаген, Данія

Публікація звіту "Тенденції у вищій освіті - I" за замовленням CRE, Конфедерації Рад ректорів країн, що входять в EU, і при фінансовій підтримці ЕС

18-19 червня 1999 року, Болонья, Італія

Перша зустріч європейських міністрів, відповідальних за вищу освіту, і прийняття спільної декларації

2001

8-10 лютого 2001 року, Лісабон, Португалія

Семінар "Акредитація / Додання законної сили"

14-15 лютого 2001 року, Берлін, Німеччина

Національний семінар з питань Болонського процесу

16-17 лютого 2001 року, Гельсінкі, Фінляндія

Міжнародний семінар "Університетські ступені короткого циклу"

1-3 березня 2001 року, Упсала, Швеція
 Неформальна зустріч європейських міністрів, відповідальних за освіту й наукові дослідження

2-4 березня 2001 року, Мальмьо, Швеція
 Міжнародний семінар "Транснаціональна освіта"

10 березня 2001 року, Антверпен, Бельгія
 Семінар фламандського співтовариства із проблем Болонського процесу

10-12 березня 2001 року, Антверпен, Бельгія
 Семінар студентів Європи "Втілення в життя Болонської декларації"

13-14 березня 2001 року, Белград, Югославія
 Національний семінар із проблем Болонського процесу

22-25 березня 2001 року, Гетеборг, Швеція
 Прийняття Гетеборзької конвенції конференцією Асоціації національних студентських союзів у Європі

29-30 березня 2001 року, Саламанка, Іспанія
 Конференція європейських вищих навчальних закладів й освітніх організацій, прийняття спільного документа

9 квітня 2001 року, Стокгольм, Швеція
 Зустріч Групи керівництва в Болонському процесі

21 квітня 2001 року, Брюссель, Бельгія
 Зустріч Ради Асоціації європейських університетів

26 квітня 2001 року, Брюссель, Бельгія
 Зустріч у розширеному складі групи, що готує рекомендації по Болонському процесу

Квітень 2001 року, Гельсінкі, Фінляндія
 Публікація звіту "Тенденції у вищій освіті - II" при фінансовій підтримці ЄС й ETF

6-8 травня 2001 року, Хальмстад, Швеція
 Зустріч генеральних директорів ЄС і керівництва Рад ректорів європейських країн

10-16 травня 2001 року, Братислава, Словаччина
 Міжнародний семінар та 40-ва зустріч Ради Асоціації національних союзів студентів у Європі

17 травня 2001 року, Прага, Чехія
 Зустріч у розширеному складі групи, що готує рекомендації з Болонському процесу

18-19 травня 2001 року, Прага, Чехія
 Зустріч європейських міністрів, відповідальних за вищу освіту

Червень 2001 року, Рига, Латвія
 8-ма спільна зустріч у рамках мереж ENIC й NARIC і прийняття документа "Визнання результатів (навчання) у Болонському процесі"

5-8 грудня 2001 року, Тампере, Фінляндія
 13-та щорічна конференція EAIE, у більшій своїй частині присвячена Болонському процесу

2002

1-2 березня 2002 року, Брюссель, Бельгія

Болонський процес: Зона європейської вищої освіти: перспективи й розвиток для сільськогосподарських і пов'язаних з ними наук; компетенція випускників

2003

2003 рік, Грац, Австрія

Друга конференція представників європейських вищих навчальних закладів й освітніх організацій

2003 рік, Берлін, Німеччина

Третя зустріч європейських міністрів, відповідальних за вищу освіту

2005

Травень 2005 року, Берген, Норвегія

Четверта конференція європейських міністрів, відповідальних за вищу освіту

2007

Травень 2007 року, Лондон, Велика Британія

П'ята конференція європейських міністрів, відповідальних за вищу освіту

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ

1. У чому полягає сутність БП?
2. З якою метою була створена Велика Хартія?
3. Які існують рівні застосування БП? У чому їх сутність?
4. Назвіть основні конференції, які торкалися питань БП, що відбулись з моменту його створення.
5. Назвіть основних учасників БП.

ПЕРЕЛІК ЛІТЕРАТУРИ

1. Сутність Болонського процесу
<http://www.osvita.org.ua/bologna/stanov/begin.html>
2. Передумови виникнення <http://www.osvita.org.ua/bologna/prehist/>
3. Організація БП <http://www.osvita.org.ua/bologna/stanov/struc.html>
4. Хронологія подій Болонського процесу
<http://www.osvita.org.ua/bologna/stanov/hrono.html>

ТЕМА 5. ДОКУМЕНТИ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ

Ідеї Болонського процесу виношувалися в європейській вищій освіті декілька десятиріч: багато що з того, що зараз є його параметрами, з'явилося в національних системах вищого утворення країн Європи задовго до підписання документів, встановлених в основу Болонського процесу. У ряді країн Європи існували незалежні рівні вищої освіти, які вели до присудження ступенів бакалавра і магістра; різні типи академічних кредитів також застосовувалися десятиріччями; значну популярність отримувала мобільність студентів і мобільність викладачів.

Офіційно в європейському масштабі визнання цих і інших загальних для вищого утворення Європи ідей вперше було зафіксовано в 1988 році, коли ректори європейських університетів зібралися в Болоньї, з нагоди дев'ятисотліття найстарішого університету Європи, розташованого в цьому італійському місті. В прийнятій на цій зустрічі Великій Хартії Університетів вони, перш за все, наголосили на збільшенні значення університету в третьому тисячолітті. Фундаментальними принципами діяльності університету були названі, по-перше, автономність, і, по-друге, єдність освіти і наукових досліджень. Розробники Хартії закликали європейські університети до взаємного обміну інформацією і документацією, підготовці і реалізації сумісних проектів, які, за задумом авторів Хартії, повинні розглядатися як основний інструмент для приросту знань. З цією метою в документі було рекомендовано заохочення мобільності викладачів і студентів, розвиток системи еквівалентних ступенів, які присуджуються випускникам університетів Європи, здійснення прозорого контролю знань [5].

Наступним кроком до Болонського процесу стала Лісабонська конвенція 1997 року про визнання кваліфікацій, що відносяться до вищої освіти в європейському регіоні. Цей міжнародний договір, що базується на положеннях Великої Хартії Університетів, визнавав величезну різноманітність систем освіти в європейському регіоні, яка відображає культурну, соціальну, політичну, філософську, релігійну і економічну різноманітність і складає виняткове надбання Європи, і розширював права університетів в питаннях визнання іноземних дипломів і кваліфікацій. В Лісабонській конвенції з'явився термін “визнання”, покликаний замінити в європейській вищій освіті такі поняття, як “ностріфікація” і “еквівалентність”. Була визнана відсутність необхідності порівняння учбових планів різних освітніх програм для виявлення готовності претендента до освоєння програми більш високого освітнього рівня в європейському університеті, в якому він не пройшов навчання за програмою більш низького рівня [2].

Істотним досягненням Лісабонської конвенції було створення на її основі постійного Комітету Конвенції про визнання кваліфікацій, що відносяться до вищої освіти в європейському регіоні. Як механізм реалізації конвенції була затверджена створена в 1994 році під егідою Ради Європи і

ЮНЕСКО мережа національних інформаційних центрів по академічній мобільності і визнанню ENIC.

Лісабонська конвенція отримала свій розвиток в двох Рекомендаціях, Керівництві по аспектах визнання, Кодексі професійної практики за поданням міжнаціональної освіти, сумісному статуті ENIC/NARIC.

Унаслідок ухвалення конвенції процес європейської інтеграції у сфері освіти прийняв напрям у бік формування загального простору вищої освіти.

Більш виразні контури болонського процесу були обкреслені 25 травня 1998 року, коли у Сорбонні чотири міністри, відповідальні за вищу освіту у Франції, Німеччині, Італії і Великобританії, підписали “Сумісну декларацію про гармонізацію архітектури європейської системи вищої освіти”. Слово “гармонізація” було використано в ній для того, щоб уникнути понять “об'єднання” і “стандартизація”, неприпустимих для європейських вузів з їх фундаментальним принципом автономності, зафіксованому у Великій хартії університетів. Саме це поняття, разом з поняттям “архітектура”, яке також присутнє в назві декларації, і підкреслює упор на зовнішній, структурний характер майбутніх змін, стали використовуватися для опису процесу формування загального освітнього простору, що одержав чіткі контури [4].

У Сорбонні вперше було оголошено гасло “Європа знань”, що підкреслює ключову роль освіти і університетів у розвитку континенту. В Декларації було відзначено, що “... дуже багато хто з ... що вчать все ще закінчують своє навчання, не одержуючи вигоди від часткового навчання зовні національних меж”.

Як механізми реалізації єдиного простору вищої освіти в Європі в декларації називалися система з двома рівнями вищої освіти, використання академічних кредитів, їх взаємне признание і накопичення. Два рівні вищої освіти в Сорбоннській декларації не одержали найменувань. В документі використовувалися поняття “достепеневий” і “післястепеневий” цикл. При навчанні на обох рівнях студентам пропонувалося провести принаймні один семестр в університетах зовні країни. Також було визначено заохочення подібних поїздок дослідників і викладачів [5].

Держави, міністри яких підписали Сорбоннську декларацію, вважаються ініціаторами Болонського процесу. Саме в цій декларації міністри призвали держави-учасники Європейського Союзу і інші європейські країни приєднатися до процесу гармонізації архітектури європейської системи вищої освіти. Процес, який зародився в університетах, але який ще не мав назву Болонського, тим самим одержав офіційну політичну підтримку [2].

Інші держави відгукнулися на заклик чотирьох міністрів, прийнявши 19 червня 1999 року в Болоньї сумісну заяву європейських міністрів освіти “Зона європейської вищої освіти”. Цей документ, підписаний представниками 29 країн Європи, відомий як Болонська Декларація. Саме завдяки цій декларації Болонській процес отримав свою назву [3].

“Європу знань” в цьому документі охарактеризували як широко визнаний і “незамінний чинник соціального і гуманітарного розвитку, а

також як необхідний компонент об'єднання і збагачення європейського громадянства”, важливої складової життя континенту.

У Декларації сформульована мета збільшення міжнародної конкурентоспроможності європейської системи вищої освіти, її привабливості у світовому масштабі. Конкретизовані інструменти реалізації однорідного простору вищої освіти в Європі. Це, перш за все, введення системи порівнянних академічних кваліфікацій, вживання додатку до диплома, який повинен забезпечити випускникам вузів можливість трудовлаштування на всій території формованої зони вищої освіти, введення дворівневої системи вищої освіти, при якій навчання на першому рівні повинне тривати не менше трьох років, причому одержаний диплом повинен поза сумнівом признаватися на європейському ринку праці.

Болонська декларація призвала європейські університети перейти на однорідну систему академічних кредитів, подібних системі ECTS, перш за все, для підтримки мобільності значного числа студентів, посилення співпраці в європейському вимірюванні якості освіти і розвитку в цих цілях критеріїв порівняння і контролю якості, а також розвитку в рамках мобільності сумісних освітніх і дослідницьких програм [5].

Міністри, що підписали сумісну заяву в Болоньї, вирішили зустрітися два роки опісля, щоб обговорити життєздатність створюваної системи, і протягом цього періоду вона довела своє право на життя майже бездоганно. В ній не було виявлено ніяких зобов'язань, неприпустимих для університетів Європи або неможливих для виконання.

У 2001 році 32 міністри, відповідальні за вищу освіту, зібралися в Празі, щоб підвести перші підсумки дворічного періоду перетворень. В прийнятому Комюніке міністри знов підтвердили прагнення створити до 2010 року однорідний європейський простір вищої освіти. Вперше в документі Болонського процесу увагу привернуто до того факту, що студенти є повноправними членами співтовариства вищої освіти. Участі студентів в Болонському процесі присвячений спеціальний розділ Комюніке, в якому студенти охарактеризовані як компетентні, активні і конструктивні партнери в створенні європейського простору вищої освіти.

У Комюніке отримали найменування академічні ступені, відповідні двом рівням вищої освіти: першу назвали “бакалавр”, другу - “магістр”.

Комюніке зафіксувало зміцнення позицій Європейської системи трансферу кредитів для вищої школи континенту. Були підкреслені такі її функції, як перезалік і накопичення. Проте вимоги переходу всіх вузів-учасників Болонського процесу на ECTS в Комюніке висунуто не було. Також в черговий раз була підкреслена важлива роль єдиного європейського додатку до диплома в збільшенні сумісності, а також привабливості і конкурентоспроможності європейської вищої освіти. Питання мобільності були згадані в Комюніке як маючі “надзвичайну важливість”. Вперше увагу звернуто на соціальне вимірювання мобільності, яка служить забезпеченню рівних можливостей доступу до знань студентів з різним рівнем достатку. Забезпечення якості і контроль якості були визначені к чинники, сприяючі порівнянності кваліфікацій по всій Європі [6].

Міністри, підводячи підсумок перших двох років реалізації Болонського процесу, знов звернулися до університетів із зверненням здійснювати співпрацю один з одним з метою розробки загальних критеріїв якості за участю Європейської мережі забезпечення якості у вищій освіті (ENQA). Крім того, міністри призвали сектор вищої освіти “збільшувати розвиток модулів, орієнтацією або організацією на всіх рівнях курсів і програм з “європейським” змістом”.

Через ще два роки, в 2003 році, міністри знов підвели підсумок проведеної в рамках Болонського процесу роботи. Це відбулося в Берліні, де число учасників процесу зросло до сорока, серед яких була і Російська Федерація. В Берліні на передній план було висунуто соціальне вимірювання Болонського процесу. Була сформульована задача забезпечити соціальну єдність і зменшити соціальну і гендерну нерівність.

Комюніке конференції міністрів вищої освіти в Берліні, що одержало назву “Формування загальноєвропейського простору вищої освіти” (в якому термін “європейський простір” був використаний вперше, прийшовши на зміну “зоні європейської вищої освіти”) призвало учасників Болонського процесу усилити зв'язки між вищою освітою і дослідницькими інститутами з метою об'єднання європейського простору вищої освіти і європейського простору досліджень [4].

У Берлінському Комюніке ядром європейського простору вищої освіти була названа європейська якість. Також була поставлена задача почати повсюдне введення двох рівнів вищої освіти до 2005 року. Для забезпечення більш тісного зв'язку між навчанням і науковими дослідженнями і визнання науково-дослідної роботи невід'ємною частиною вищої освіти в Європі було прийнято рішення включити в систему вищої освіти третій рівень – докторантуру. Тим самим на місце дворівневої освітньої системи в Болонському процесі фактично прийшли три рівні освіти. Була внесена визначеність в умови доступу до третього рівня вищої освіти: «Ступені першої сходини повинні надавати доступ, згідно Лісабонської Конвенції по Визнанню, до програм другого ступеня. Ступені другої сходини повинні надавати можливість подальших досліджень для отримання докторського ступеня».

Система ECTS була визнана основою просування мобільності студентів і розвитку між університетами учбових планів[7].

Велику увагу в Берлінському Комюніке надане європейському додатку до диплома. Перед національними системами освіти була поставлена мета з 2005 року видавати кожному студенту додаток до диплома “автоматично і безкоштовно”, на одному з широко поширених європейських мов. Одночасно міністри звернулися до представників бізнесу із закликом визнавати додаток до диплома і активно використовувати його при прийомі на роботу.

Знов значну увагу надане участі в Болонському процесі студентів, їх було рекомендовано привертати до заходів, пов'язаних з реалізацією Болонського процесу на можливо більш ранніх стадіях, вважати їх повноправними партнерами. Комюніке підкреслило потребу розвитку

інтегрованих учбових планів, які спонукали б студентів проводити істотні періоди часу за межею і допомогли б їм знайти європейську ідентичність [5].

19-20 травня в норвезькому Бергені відбулася чергова зустріч міністрів, що відповідають за вищу освіту, на цей раз вже з 45 країн Європи. На конференції міністрів знов було обговорено полягання Болонського процесу в Європі і намічені напрями подальших дій з метою створення єдиного Європейського простору вищої освіти до 2010 р. В прийнятому на цій зустрічі Комюніке «Загальноєвропейський простір освіти – досягнення цілей» було наголошено, що законодавчі реформи в значній мірі вже реалізовані, і основний упор тепер необхідно робити на партнерство інститутів вищої освіти, їх співробітників і студентів. У Бергенському Комюніке міністри також вітали підтримку організацій, що представляють бізнес, соціальних партнерів, і внесок міжнародних інститутів і організацій, які є партнерами процесу [1].

Кажучи про три рівні освіти, міністри наголосили на можливості проміжних кваліфікацій, що враховують національні контексти. Ще більш детально був описаний третій - «докторський» - рівень освіти. В Комюніке була також підтверджена берлінська теза про освіту протягом всього життя.

Знов була підкреслена необхідність формування системи контролю якості освіти. Міністри звернулися до країн-учасниць Болонського процесу, що не ратифікували Лісабонську конвенцію, не відкладати ратифікацію.

Бергенське Комюніке показує, що до 2005 року ініціатива в реалізації Болонського процесу перейшла від міністрів, що відповідають за освіту, до Європейської асоціації університетів. В Комюніке практично не простежується яких-небудь нових конкретних ініціатив в подальшій реалізації Болонського процесу – тільки констатація фактів і оцінка перспектив, - і в той же час кілька разів зустрічається відсилання до діяльності асоціації і до її документів.

У зв'язку з цим, ключовими документами того тимчасового проміжку, підсумок якого був підведений в Бергені, ми можемо рахувати «Політику по забезпеченню якості в контексті Берлінського Комюніке» і Декларація Глазго «Сильні університети для Європи», в другому з яких прямо відзначено, що «Університети з готовністю приймають на себе відповідальність за просування виконання реформ в найближчі п'ять років» і сформульовані основні положення зміщення фокусу реформ, що проходять в рамках Болонського процесу, а в першому детально описуються політичні цілі, стандарти, принципи і процедури забезпечення якості [6].

Питання створення системи забезпечення якості стало ключовим на сучасному етапі Болонського процесу. Йому були присвячено вже два загальноєвропейські форуми, на яких були присутні керівники вузів, студенти, теоретики вищої освіти. Саме вони, а не офіційні особи, тепер намагаються визначати розвиток Болонського процесу по всій Європі, звертаючись до органів публічної влади в основному для забезпечення нормативної і адміністративної підтримки.

Відповідно владних структур на перехоплення ініціативи став документ Європейської комісії «Від Бергена до Лондона: внесок ЄС»,

прийнятий 24 січня 2006 року, в якому перераховуються заслуги ЄС в Болонському процесі. В список досягнень ЄС потрапили загальні європейські рамки системи ступенів, Європейський реєстр і стандарти якості, визнання ступенів і періодів навчання, досягнення у сфері «навчання протягом всього життя», більш тісний зв'язок між вищою освітою і дослідженнями, соціальне вимірювання реформ, посилення привабливості Європейської вищої освіти і співпраця з іншими регіонами миру, аналіз реформ, що проводяться, і надання інформації про Болонський процес, проведення семінарів і конференцій, реалізація проектів управління вищою освітою, а також деякі інші ініціативи. Але не можна затверджувати, що цей доклад був опублікований всупереч документам Європейської асоціації університетів. Навпаки, в ньому признається роль і цієї асоціації, і Національних союзів студентів в Європі, і інших об'єднань, що беруть участь в реалізації Болонського процесу. В докладі наголошується: «Болонський процес узгоджується з політикою Комісії у сфері вищої освіти, реалізованої за допомогою європейських програм і, особливо, через програми Socrates-Erasmus, Tempus і Erasmus Mundus. Комісія сприяє реалізації Болонських ініціатив на європейському рівні і бере участь як повноправний партнер в роботі Болонської Групи по моніторингу і Болонської Ради»[4].

У Лондонському Комюніке, прийнятому на зустрічі міністрів країн-учасниць Болонського процесу, що відповідають за вищу освіту, 18 травня 2007 року, і озаглавленому «На шляху до європейського простору вищої освіти: відповіді на виклики глобалізованого миру», повторюються вже традиційні для підсумкових документів таких зустрічей заяви і визначаються пріоритети на 2009 рік, що зводяться до завершення робіт “в рамках Злагоджених заходів, включаючи поточні пріоритети розвитку системи дипломів трьох циклів, забезпечення якості і визнання періодів навчання”. З особливостей задач, поставлених в Лондонському Комюніке, слід виділити вдосконалення баз даних по мобільності і соціальному вимірюванню у всіх країнах, що беруть участь у Болонському процесі, вдосконалення інформаційного забезпечення Європейського простору вищої освіти шляхом розробки web-сайта Секретаріату Болонського процесу і вдосконалення процедур визнання [7].

Важливою заявою, присутньою в Лондонському Комюніке, є розгляд 2010 року як року переходу від Болонського процесу до Європейського простору вищої освіти, у зв'язку з чим потреба в співпраці існуватиме і після 2010 року.

Проте ключовим документом 2007 року в Болонському процесі є не Комюніке міністрів, а декларація, прийнята на четвертому з'їзді Європейської асоціації університетів в Лісабоні, і датована 13 квітня. Вона одержала назву “Університети Європи після 2010 року: різноманіття при єдності цілей” і відрізняється тим, що в ній вперше достатньо чітко змальовані контури тієї мети, до якої повинен підійти Болонський процес. Самої відповідною масовому характеру вищої освіти називається диверсифікована система вищої освіти, що припускає наявність університетів різної спрямованості і спеціалізації. Крупний розділ присвячується інтернаціоналізації європейської

вищої освіти. При цьому університети вважають себе основною рушійною силою розробки структур і стратегій міжнародної співпраці, а також обмінів на інституційному, національному і європейському рівнях. Окрему увагу надається стратегії інституціоналізації науково-дослідних розробок, сприянню розвитку інноваційного потенціалу, співпраці університетів і підприємств. Можна відповісти, що практично у всіх аспектах європейського простору вищої освіти університети претендують на очолюючу роль, залишаючи державам таку функцію, як створення більш гнучких законодавчих і регуляторних умов [1].

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ

1. Коли і як здійснилося визнання ідей Болонського процесу?
2. Яке значення мала Лісабонська конвенція у процесі розвитку БП?
3. Які питання були розглянуті у Сорбонській декларації?
4. У чому полягає сутність Булонської декларації?
5. Назвіть основні документи, в яких були розглянуті питання БП.

ПЕРЕЛІК ЛІТЕРАТУРИ

1. <http://www.osvita.org.ua/bologna/stanov/pravo/>
2. <http://www.mon.gov.ua/main.php?query=education/higher/bolon/1/#1>
3. <http://www.mon.gov.ua/main.php?query=education/higher/bolon/2/#6>
4. http://www.zntu.edu.ua/base/Lib/Bolon_process/Book_1.pdf
5. <http://www.socio.msu.ru/?p=bologne&s=umo>
6. http://www.sde.ru/r_stud/teacher_site/nikolskii/pdf/18.pdf
7. http://www.aael.altai.ru/index/sajt/sistema_/mezhdunar/dokument/at_word_doc/507/index.ht

ТЕМА 6. ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ, ПРИНЦИПИ ТА ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ЗОНИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Упродовж останніх років європейське освітнє співтовариство консолідується задля освітньої концепції Болонського процесу: формування на перспективу загальноєвропейської системи вищої освіти, названої Зоною європейської вищої освіти, яка ґрунтується на спільності фундаментальних принципів функціонування. Із 1998 по 2003 рік у рамках Болонського процесу відбулося багато різнорівневих зустрічей, робочих нарад, конференцій тощо.

У рамках Болонського процесу було сформульовано шість ключових позицій:

1. Уведення двоциклового навчання. Фактично пропонується ввести два цикли навчання: 1-й - до одержання першого академічного ступеня і 2-й - після його одержання. При цьому тривалість навчання на 1-му циклі має бути не менше 3-х і не більше 4-х років. Навчання впродовж другого *циклу* може передбачати отримання ступеня магістра (через 1-2 роки навчання після одержання 1-го ступеня) і/або докторського ступеня (за умови загальної тривалості навчання 7-8 років).

2. Запровадження кредитної системи. Пропонується запровадити у всіх національних системах освіти систему обліку трудомісткості навчальної роботи в кредитах. За основу пропонується прийняти ECTS (Європейська система перерахування кредитів (залікових одиниць трудомісткості)), зробивши її нагромаджувальною системою, здатною працювати в рамках концепції «навчання впродовж усього життя».

3. Контроль якості освіти. Передбачається організація акредитаційних агентств, незалежних від національних урядів і міжнародних організацій. Оцінка буде ґрунтуватися не на тривалості або змісті навчання, а на тих знаннях, уміннях і навичках, що отримали випускники. Одночасно будуть встановлені стандарти транснаціональної освіти.

4. Розширення мобільності. На основі виконання попередніх пунктів передбачається істотний розвиток мобільності студентів. Окрім того, ставиться питання про розширення мобільності викладацького й іншого персоналу для взаємного збагачення європейським досвідом. Передбачається зміна національних законодавчих актів у сфері працевлаштування іноземців.

5. Забезпечення працевлаштування випускників. Одним із важливих положень Болонського процесу є орієнтація вищих навчальних закладів на кінцевий результат: знання й уміння випускників повинні бути застосовані і практично використані на користь усієї Європи. Усі академічні ступені й інші кваліфікації мають бути затребувані європейським ринком праці, а професійне визнання кваліфікацій має бути спрощене. Для забезпечення визнання кваліфікацій планується повсюдне використання Додатка до диплома, який рекомендований ЮНЕСКО.

6. Забезпечення привабливості європейської системи освіти. Одним із головних завдань, що має бути вирішене в рамках Болонського процесу, є

залучення в Європу більшої кількості студентів з інших регіонів світу. Вважається, що введення загальноєвропейської системи гарантії якості освіти, кредитної системи накопичення, легко доступних кваліфікацій тощо, сприятиме підвищенню інтересу європейських та інших громадян до вищої освіти.

СИСТЕМА ВИЩОЇ ОСВІТИ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ

Усі університети Великобританії мають високий рівень автономії у визначенні курсів, програм і методів навчання. Посередницькі функції між урядом та університетами покладено на три ради університетських фондів (Англії, Шотландії та Уельсу). До складу цих рад входять представники закладів вищої освіти з регіонів, шкіл і ліцеїв, роботодавців. Таке широке представництво дає змогу поєднати цілі держави та інтереси ВНЗ, досить об'єктивно оцінюючи останні. Зараховані до університету студенти спочатку намагаються здобути першу ступеневу кваліфікацію - бакалавр, яку можна отримати на гуманітарних, природничих чи педагогічних спеціальностях за 2-3 роки, архітектурних, інженерних спеціальностях та менеджменту - за 3-4 роки, ветеринарії та медицині - за 5-6 років.

Отримавши кваліфікацію бакалавра, студент має право продовжити навчання для отримання магістерського ступеня. Для цього необхідно 2-3 роки викладання, навчання чи досліджень при достатньо глибокому вивченні однієї чи групи суміжних дисциплін. У країні немає єдиного зразка диплома про освіту. Тут захищеними є лише титули «бакалавр», «магістр», «доктор».

Британські університети - це великі науково-навчальні комплекси, що включають коледжі, магістерські та докторські школи, дослідні інститути, наукові центри, обсерваторії та ін.

Післясередня освіта *неуніверситетського рівня* надається численними технічними та іншими коледжами, програми яких мають чітку фахову орієнтацію. Чимало їх підпорядковано Комітету з технологічної і бізнесової освіти (ВТЕС). Перший ВТЕС-диплом можна отримати вже після одного року денного навчання, національний ВТЕС-диплом—після 2-3 років. Вони дещо різняться і суворістю вимог до вступників.

Визнання професійних кваліфікацій здійснюється, зазвичай, певними асоціаціями, що встановлюють (для більшості регульованих фахів) дуже жорсткі вимоги. Для їхнього виконання випускникам університетів необхідні роки праці та самостійного удосконалення.

СИСТЕМА ВИЩОЇ ОСВІТИ ІСПАНІЇ

Система вищої освіти Іспанії відзначається винятковою однорідністю, адже аж 98% студентів навчаються в університетах: поза якими готують лише фахівців з туризму, ремесел та деяких інших видів занять. З 52 університетів 7 - недержавні. Серед університетів більшість мають класичний набір програм навчання але є кілька політехнік, а також Відкритий університет дистанційного навчання.

Університети мають досить складну структуру і пропонують курси, програми та кваліфікації різного рівня. Так, на факультетах (*Facultad Universitaria*) передбачено програми тривалістю 4-5 років із присудженням повного диплома (*Licenciado*). Вищі технічні школи (*Escuela Tecnica*

Superior) після 4-5 років навчання присуджують дипломи вищих інженерів. Університетські (*Escuela Univers*) та інженерно-технічні (*Escuela Tecnica de Ingenieria*) школи надають дипломи після трьох років навчання.

До сектору *неуніверситетської* вищої освіти входять інститути, що видають два види дипломів: еквівалентний до університетських *Diplomado or Licenciado* за умови виконання програм, подібних до університетських (А), і нижчий від університетських диплом простіших програм мистецьких фахів (Б)

Диплом А надають Військова Академія, інститути туризму, цивільної авіації та теологічні заклади (усі вони не підпорядковані Міністерству освіти і науки). Дипломи Б надають інститути та професійні школи з легшими умовами вступу і простими програмами (музика, співи, дизайн та інші мистецькі фахи).

Професорсько-викладацький склад ВНЗ в Іспанії поділяється на чотири категорії: професори, виконувачі обов'язків професорів, викладачі-заступники, викладачі-асистенти. Професор повинен мати докторський диплом, викладати і проводити наукові дослідження. Наступні дві категорії теж повніші мати звання доктора, лише для викладачів-асистентів достатньо повного диплома університету чи еквівалентного ВНЗ, однак для отримання права на роботу вони складають ще професійний екзамен. Уряд та Університетська рада докладають чимало зусиль для стимулювання викладачів до підвищення свого академічного і професійного рівня (стажування за кордоном, курси підвищення кваліфікації тощо).

СИСТЕМА ВИЩОЇ ОСВІТИ ІТАЛІЇ

Вища освіта Італії має гіпертрофований університетський і малий неуніверситетський сектори, а більшість закладів - державні.

Університети з навчальними і науковими програмами перебувають під управлінням Міністерства університетів і науково-технологічних досліджень, завданням якого є: планувати і здійснювати розвиток наукових досліджень: складати трирічні плани розвитку

університетів; розподіляти кошти між закладами згідно з законом; координувати участь Італії у міжнародних програмах.

Усього в Італії налічується 65 закладів університетського рівня (державних і «вільних», що самоуправляються, але мають офіційне визнання і дипломи, працюють за програмами державних та інспектуються Міністерством освіти).

Неуніверситетські заклади класифікуються таким чином:

а) інститути мистецтв під егідою інспекторату мистецького навчання;

б) інститути під егідою інших міністерств.

СИСТЕМА ВИЩОЇ ОСВІТИ НІМЕЧЧИНИ

Один із найстаріших університетів Німеччини відкрився у 1385 р. (м. Гейдельберг) і був створений відповідно до паризької моделі, за якою імператор чи папа надавали корпорації викладачів і студентів право вивчати геологію, право, медицину і філософію. На кінець XVII ст. у країні було

майже 40 університетів, які готували державних чиновників.

Новий етап реформи вищої освіти почався зі створення зразкового університету в Берліні (1809/10 н.р.) і пов'язаний з ім'ям Вільгельма фон Гумбольдта, який певний час керував освітою в уряді Пруссії. В основу діяльності цього університету він поклав принципи широкої автономії при державному фінансуванні, самоуправління кафедр (ординаріїв), акцент на вільних дослідженнях без вузького практичного спрямування, відмінність університетської освіти від шкільної та від суто професійної підготовки. Усе це стало основою свободи викладання для професорів і поєднання науки та навчання для студентів, а також започаткувало створення технічних університетів.

Під час реформи системи освіти після Другої світової війни до категорії закладів вищої освіти перейшли вищі фахові школи, дипломи яких лише нещодавно впритул наблизилися до університетського рівня.

Концепція традиційного німецького університету базується на неогуманістичній теорії В. Гумбольдта, згідно з якою університет є центром розвитку та пропаганди знань, підготовки висококваліфікованих кадрів.

Сьогодні для вищої освіти Німеччини характерна взаємодія федерального уряду та урядів земель: регулярно збирається конференція міністрів освіти земель, є також Спілка ректорів ВІЗ. Більшість серйозних документів вони створюють спільно. Створено також комісію з наукового планування. ВІЗ фінансуються землями на 94%, центром — на 6% (1993 р.). Близько 7,8% фінансування університетської науки здійснює приватний сектор економіки.

Сьогодні систему німецької освіти можна схематично показати таким чином: початкова школа (4 роки) - середня школа (8-річне реальне училище або 9-річна гімназія) - вища школа (університети, педагогічний ВІЗ, вища школа мистецтв або вищий технічний навчальний заклад).

СИСТЕМА ВИЩОЇ ОСВІТИ ФРАНЦІЇ

Отримати вищу освіту, маючи повну середню, можна у 78 університетах. 453 ВІЗ, переважно монодисциплінарних, мають невеликий (кілька сотень) контингент студентів. 25 відсотків студентів навчається у приватному секторі, який налічує 5 університетів і більшість з 453 спеціалізованих закладів вищої освіти. Близько 2/3 студентів країни навчаються у державних університетах, і майже кожен із них - великий заклад з десятком і більше тисяч студентів, що має адміністративну і наукову ради, раду викладачів і студентів, якими керує президент. Університети є об'єднанням «одиниць підготовки і пошуків» (*UFR-Unites de formation et de recherche*) з основних дисциплін на чолі з обраними директорами, а також більш звичних нам інститутів і шкіл (технологічних, політичних чи юридичних студій, професіоналізованих, підготовки вчителів, загальної адміністрації чи менеджменту, туризму, зв'язку, преси, соціального та економічного розвитку, міжнародних відносин і багато інших). Не дивно, що лише університети присвоюють понад десять різних кваліфікацій.

СИСТЕМА ВИЩОЇ ОСВІТИ ПОЛЬЩІ

Перший університет у м. Кракові було засновано ще 1364 р.; за часів

розквіту країни у XVI-XVII століттях відкрилися університети у Вільно (1578 р.) та Львові (у 661 р.), які тоді належали до Польщі. У Варшаві університет діє з 1816 р, політехнічний інститут — з 1826р. Періодами досить значного розвитку вищої школи двічі стали повоєнні роки ХХ ст., хоча першого разу модель освіти була німецькою, а другого - радянською. За соціалістичного ладу державна вища освіта була безкоштовною. До недержавного сектору належав Люблінський католицький університет, який був чи не єдиним великим недержавним закладом освіти в усьому колишньому «соцтаборі».

Політичні та суспільні зміни в державі, впровадження ринкової економіки спонукали і до реформи вищої освіти: ВНЗ отримали значно вищий рівень автономії, право приймати частину студентів з оплатою навчання; урізноманітнися перелік спеціальностей; виникло чимало приватних ВНЗ. Навчання у державних закладах безкоштовне для вступників за конкурсом у межах лімітів.

Польща має 11 державних та 1 приватний університети класичної моделі, 15 технічних університетів і 2 інститути, 6 академій економіки, і і медичних академій, 17 шкіл мистецтв і 6 вищих закладів навчання

з фізкультури і спорту. Список недержавних закладів вищої освіти включав вже 84, з яких 9 мали право надавати кваліфікацію «магістр».

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ

1. Особливості формування зони Європейської вищої освіти.
2. Особливості організації процесу освіти у країнах Європи.

ПЕРЕЛІК ЛІТЕРАТУРИ

1. Баиденко В. І. Болонський процес: структурна реформа вищої освіти Європи. - М.: Дослід. центр проблем якості підготовки спеціалістів. Рос. новий ун-т. 2002. -128 с
2. Вульфсон Б.Л. Стратегія розвитку образования на Западе на протяжении XXI столетия. - М: Изд-во УРАО, 1999. -С.114-! 15.
3. Корсак К.В. Світова вища освіта. Порівняння і визнання закордонних кваліфікацій і дипломів. / За. заг. ред. проф. Г.В. Щокіна: Монографія. -К.: МАУП-МКА, 1997. -208 с.

ТЕМА 7. ЄВРОПЕЙСЬКА СИСТЕМА ТРАНСФЕРУ КРЕДИТІВ - ECTS

Визнання освіти і дипломів є передумовою для створення відкритого Європейського простору освіти і підготовки, де студенти і викладачі можуть прийматися без перешкод. Тому Європейська система трансферу кредитів (ECTS) була розроблена в експериментальному проекті, організованому в рамках програми "Еразмус" як засіб поліпшення визнання освіти для навчання за кордоном.

Основні елементи ECTS на практиці перевіряли і вдосконалювали в експериментальному проекті 145 європейських університетів з усіх держав-членів та країн Європейської економічної зони.

Зовнішнє опитування ECTS продемонструвало потенціал системи, і Європейська комісія вирішила ввести ECTS у свою програму "Сократес". ECTS нині рухається від своєї обмеженої вузької експериментальної стадії до ширшого використання як елемента європейського масштабу у вищій освіті. ECTS є інструмент, щоб гарантувати прозорість, збудувати мости між навчальними закладами і розширити можливості вибору для студентів. Система сприяє полегшенню визнання навчальних досягнень студентів закладами через використання загальнозрозумілої системи оцінювання - кредити і оцінки, а також забезпечує засобами для інтерпретації національних систем вищої освіти.

Система ECTS забезпечує прозорість через такі засоби:

1. Кредити ECTS, які є числовим еквівалентом оцінки, що призначається елементом навчального плану, щоб окреслити обсяг навчального навантаження студентів.

2. Інформаційний пакет, який дає письмову інформацію студентам і працівникам про навчальні заклади, факультети організації і структуру навчання і елементи навчального плану.

3. Перелік оцінок з предметів, який показує здобутки студентів у навчанні у спосіб, який є всебічним і загальнозрозумілим і може легко передаватися від одного навчального закладу до іншого.

4. Навчальний контракт щодо навчальної програми, яка буде вивчатися, і кредитів ECTS, які будуть присвоюватися за успішне її закінчення, є обов'язковим як для місцевого і закордонного закладів, так і для студентів.

Система ECTS будується на трьох ключових елементах:

інформаційний пакет;

навчальний контракт;

перелік оцінок дисциплін.

За своєю суттю ECTS не регулює змісту, структури чи еквівалентності навчальних програм. Це є питанням якості, яка повинна визначатися самими навчальними закладами під час створення необхідних баз для укладання угод про співпрацю, двосторонніх чи багатосторонніх. Більш за все ECTS використовується студентами, викладачами і закладами, які хочуть зробити навчання за кордоном невід'ємною частиною освітнього досвіду. Кодекс успішної практики, що називається ECTS, забезпечує тих дійових осіб

інструментами, щоб створити прозорість і сприяти визнанню освіти.

Повне визнання навчання є необхідною умовою для втілення програми обміну студентами в рамках програм "Сократес" чи "Еразмус". Повне визнання навчання означає, що період навчання за кордоном замінює порівнюваний період навчання у місцевому університеті. Використання ECTS є добровільним і базується на взаємній довірі і переконанні щодо якості навчальної роботи освітніх закладів-партнерів. Основними вимогами до застосування норм і механізмів ECTS є:

- призначення координатора ECTS від навчального закладу;
- призначення координаторів ECTS з числа працівників кафедр;
- призначення кредитів ECTS для елементів навчального плану;
- випуск інформаційного пакету щодо всіх навчальних предметів;
- використання форм заяв для студентів, перелік оцінок дисциплін і навчальних контрактів.

Кредити ECTS є кількісним еквівалентом оцінки (від 1 до 60), призначеної для елементів навчального плану, щоб охарактеризувати навчальне навантаження студента, що вимагається для їх завершення. Вони відображають кількість роботи, якої вимагає кожен елемент навчального плану відносно загальної кількості роботи, необхідної для завершення повного року академічного навчання у закладі, тобто лекції, практична робота, семінари, консультації, виробнича практика.

У ECTS 60 кредитів становить навчальне навантаження на один навчальний рік, і, як правило, 30 кредитів на семестр. Кредити ECTS – це відносне, а не абсолютне мірило навчального навантаження студента. Вони лише визначають, яку частину загальнорічного навчального навантаження займає один елемент навчального плану в закладі чи факультеті, який призначає кредит.

Шкала оцінювання ECTS для оцінки якості досягнень студента

За будь-яких принципів організації навчального процесу саме системі оцінювання знань належить важлива роль у забезпеченні високої якості освіти та формуванні конкурентоспроможних фахівців. Головне завдання – як досягти найбільш об'єктивного оцінювання, як зробити, щоб оцінювання виконувало властиві йому функції і насамперед дві головні – контролюючу й мотивуючу. На практиці немає ідеальних систем оцінювання, а кожна з тих, що використовується, має свої сильні і слабкі сторони. Отож треба шукати не ідеальні системи, а проектувати ті, які мають більше переваг. Потрібно активізувати роботу щодо впровадження європейських критеріїв оцінювання знань студентів, їх практичної підготовки, компетентності, ефективності наукових досліджень. Результати екзаменів і заліків зазвичай виражаються в оцінках. Однак у Європі є багато різних систем оцінювання. До того ж питання перезарахування оцінок було однією з найсуттєвіших проблем студентів – учасників ECTS:

а) з одного боку, тлумачення оцінок значно відрізняється в одній країні від іншої, в одному закладі від іншого і одного предмета від іншого;

б) з іншого боку, помилка при перезарахування оцінки може мати серйозні наслідки для студентів.

Неможливо визначити єдиний критерій систем оцінювання у європейських країнах. У більшості країн є всезагальна система оцінювання, яка в жодному випадку не є універсальною; крім того, визначення бала «проходження» за певною шкалою може відрізнятися між закладами, і межа застосування всіх доступних балів суттєво відрізняється у різних закладах, змінюється рік у рік та є відмінною згідно з кожним предметом.

Однією з основних засад шкали оцінювання системи ECTS є те, що вона досить чітко визначена для того, щоб заклади прийняли свої рішення щодо застосування цієї шкали.

Забезпечення та гарантія якості вищої освіти

Забезпечення якісного рівня вищої освіти є одним із головних завдань, невід'ємних від соціальної сфери. Якість освіти значною мірою регулюється Стандартами вищої освіти. При розробці стандартів ураховуються процеси створення єдиного освітнього простору в Європі. Рекомендації щодо нормативних вимог визначаються згідно з Лісабонською конвенцією і Болонською декларацією. Впровадження ступеневої системи вищої освіти й уведення нових освітньо-кваліфікаційних рівнів «бакалавр» та «магістр» надає широкі можливості для задоволення освітніх потреб особи, забезпечує гнучкість загальноосвітньої, загальнокультурної та наукової підготовки фахівців, підвищення їх соціального захисту на ринку праці та інтеграцію у світове освітянське співтовариство. Впровадження ступеневої вищої освіти в Україні значно розширило правові рамки фахівців, про що свідчить ратифікована Верховною Радою України конвенція «Про визнання кваліфікацій вищої, освіти в європейському регіоні» (Лісабон, 1997р.).

З метою незалежного забезпечення якісних показників освітньої діяльності законодавство України передбачає чіткий та прозорий механізм її регулювання, основними складовими якого є інституції ліцензування, атестації та акредитації. Для цього в Україні створена відповідна державно-громадська інституція – Державна акредитаційна комісія (ДАК), яка забезпечує додержання вимог до вищої та професійно-технічної освіти шляхом встановлення відповідних нормативних показників до їх ліцензування та акредитації.

За умовою акредитації видається диплом про освіту державного зразка. Оцінювання здійснюється експертною комісією за кінцевими результатами навчання, тобто за професійними ознаками випускників, вимоги до яких обумовлюються відповідними нормативними документами та стандартами освіти. Держава здійснює контроль рівня якості освіти і фахової підготовки за допомогою показників якості вищої освіти, що набула особа в результаті реалізації вищим навчальним закладом освітньо-фахової програми підготовки за критеріями досягнення цілей вищої освіти.

Якість вищої освіти в контексті Болонського процесу є основою створення Європейського простору вищої освіти. Країни, які входять до цього простору, підтримують подальший розвиток гарантії якості на рівні навчальних закладів, національному та європейському рівнях. Вони наголошують на необхідності розвитку критерію та методології у сфері якості освіти. Згідно з принципами автономії навчальних закладів первинна

відповідальність за якість вищої освіти лежить на кожному окремому навчальному закладі, забезпечуючи можливість перевірки якості системи навчання в національних рамках.

Системи нагромадження і перекладу кредитів, використовувані в європейських університетах

Рішення задач, зв'язаних з формуванням загальноєвропейського простору вищої освіти і закріпленням за європейською вищою школою ведучих позицій у світі, багато в чому зв'язують з так названим Болонським процесом, що у змістовному плані являє собою основні напрямки діяльності, фактично зобов'язання на найближче десятиліття. В основних задачах, сформульованих у п'ятих розділах Булонської Декларації, особливе значення надається таким інструментам здійснення заявлених цілей, як європейська система залікового перекладу (ECTS) і загальноєвропейський Додаток до дипломів. Впровадження і застосування цих інструментів як на національному, так і на міжнародному рівнях, є необхідною умовою й одночасно ефективним способом формування відкритого загальноєвропейського освітнього простору.

Європейська система залікового перекладу - ECTS (European Credit Transfer System)

Для того, щоб допомогти студентам навчатися за кордоном, Європейська комісія в 1997 році розробила систему кредитів ECTS, що повинна була забезпечити спосіб виміру і порівняння результатів навчання при переході від одного вузу в інший. Вона повинна була допомогти співробітництву вузів у полегшенні доступу до зарубіжних навчальних планів і забезпеченні академічного визнання. Ця система могла бути також використана в рамках одного вузу або між вузами однієї країни.

Історія питання.

Історично, система ECTS спочатку була розроблена по програмі SOCRATES/ERASMUS (1988-1995) і пройшла іспитовий термін протягом 6 років за пілотною схемою, у якій брали участь 145 вузів у всіх країнах Ради Європи, охоплюючи 5 освітніх областей: MBA (Business Administration), Хімія, Історія, Технічна механіка і Медицина.

Наступним кроком, восени 1995 року Європейська комісія запропонувала розширити коло дисциплін і втягнути в систему неуніверситетський сектор вищої освіти. У результаті цього в 1996-97 р. 38 нових університетів (включаючи 348 факультетів) і 36 вузів неуніверситетського типу (включаючи 206 факультетів) використовували ECTS.

На основі результатів пілотної схеми система ECTS показала себе ефективним інструментом для створення прозорих навчальних планів і сприяла академічному визнанню, і, як наслідок, система ECTS була включена у виді окремого компонента вищої освіти.

У 1997-98 р. у 772 вузах уведена система ECTS, два роки потому (1998-99) ще 290 вузів попросили гранти для введення системи ECTS. У 1999-2000 р. більш 1200 Європейських вузів по 6000 навчальних програмах використовували систему ECTS у рамках студентського обміну. Найбільш інтенсивно система ECTS використовується в 5-ти країнах Європи: Франція,

Іспанія, Германія, Італія і Великобританія. У кожній з цих країн відбувається щорічно більш 12 тисяч студентських обмінів тільки усередині однієї країни. Усього ж у країнах ЄС тільки в 2000 році відбулося близько 750 тисяч обмінів студентами. Якщо розглядати області наук, по яких найчастіше відбувається обмін студентами, то це – бізнес, лінгвістика (філологія), соціальні, інженерні і юридичні науки.

Що являє собою ECTS кредит?

ECTS-кредит являє собою чисельне значення, що відповідає одиницям дисципліни для характеристики навантаження студента, необхідної для її завершення. Кредит відображає обсяг необхідної роботи над кожним курсом відносно до загального обсягу роботи для завершення повного річного академічного навчання у вузі, тобто лекції, практичні роботи, семінари, самостійна робота (у лабораторії, бібліотеці або вдома), а також іспити або інші форми контролю знань. ECTS кредити є скоріше відносними, чим абсолютними величинами навантаження студента. Вони показують, яку частину річного навантаження (трудомісткості) даний курс складає в загальноузузівській або факультетській шкалі кредитів.

У системі ECTS 60 кредитів відповідають одному року навчання (у термінах трудомісткості); 30 кредитів - півроку навчання (семестр), 20 кредитів - триместрові навчання.

Як функціонує система ECTS?

Механізм дії системи ECTS включає 3 основних елементи:

- інформаційний пакет;
- договір на навчання (між вузом і студентом);
- реєстрація оцінки знань.

Ці документи якості, що повинні бути визначені самим вузом з метою створення основи для висновку двох- і багатосторонніх угод по співробітництву зі студентом і іншим вузом. Інформаційний пакет. Вуз, у якому діє система ECTS, готує інформаційний пакет, обновлюваний щорічно, у якому знаходяться описи всіх курсів, доступних у даному вузі. У ньому знаходиться загальна інформація про університет, його розташування, проживання студентів, адміністративні процедури, необхідні для реєстрації й академічний календар. В інформаційний пакет також включено порядок прийому, типи курсів, методики і технології викладання, величини кредитів і їх структура, назви факультетів і департаментів, що забезпечують читання курсів. Умови проведення іспитів і оцінки знань, ступені і звання, що привласнюються по закінченні вузу, також включення в пакет. Пакет виготовляється на двох мовах - національній і іншій мові спілкування. При цьому студент заповнює заяву за установленою формою.

Договір на навчання описує програму навчання за кордоном і підписується особисто студентом і керівником вузу до того, як студент їде за кордон. Реєстрація оцінки знань показує досягнення студента до і після навчання за кордоном. Документ про це містить не тільки кредити ECTS, але і рівень (курс), що відповідає місцевим умовам навчання і шкалу ECTS кредитів. Сполучення місцевого рівня навчання (курсу) і ECTS кредитів дає якісну і кількісну характеристику програми навчання студента в іншому вузі.

Що ECTS дає студентові?

- гарантує академічне визнання навчання за кордоном;
- забезпечує доступ до повноцінних навчальних курсів і академічного життя в іншому вузі, це відрізняє систему від багатьох інших програм студентської мобільності;
- дає можливість подальшого навчання за кордоном, тому що студент може не повертатися в рідний вуз після навчання за кордоном, а залишитися в приймаючому вузі для одержання кваліфікації або виїхати в третій вуз.

Що ECTS надає вузові?

- створює прозорість навчальних планів, у яких відбита детальна інформація про зміст навчального процесу на шляху до одержання шуканого ступеня;
- дає допомогу при рішенні питань академічного визнання кваліфікацій завдяки попередньому узгодженню змісту програми навчання між студентом, його рідним університетом і приймаючим університетом;
- більш чітко відображає структуру курсів навчального плану, навчальне навантаження студента і результати навчання;
- вузи зберігають свою автономію і відповідальність за всі рішення, що стосуються результатів навчання студентів.

Сьогодні МОН запроваджує Європейську кредитно-трансферну систему та Додаток до диплома європейського зразка. Це спростить процедуру визнання українських дипломів про вищу освіту в Європі та сприятиме мобільності студентів.

Наказом МОН від 16 жовтня 2009 року N 943 з 2009/2010 навчального року у ВНЗ України запроваджується Європейська кредитно-трансферна система (ЄКТС) та її ключові документи ("Аплікаційна форма студента", "Угода про навчання", "Угода про практичну підготовку та зобов'язання про якість", "Академічна довідка", "Додаток до диплома європейського зразка"). Нововведення впроваджується відповідно до вимог Довідника користувача ЄКТС, затвердженого Європейською комісією 6 лютого 2009 року.

ЄКТС та додаток до диплома європейського зразка - інструменти виміру досягнень студентів, що є загальноприйнятими і зрозумілими в усіх країнах Європейського простору вищої освіти (країни Болонського процесу) і надають можливість адекватного визнання періодів навчання та дипломів про вищу освіту як в країні, так і за кордоном.

Додаток до диплома європейського зразка є документом, що видається разом з дипломом про вищу освіту, в якому описується здобута кваліфікація (ступінь) вищої освіти за загальноприйнятим в Європейському просторі вищої освіти зразком, де зазначається інформація про власника диплома, здобуту кваліфікацію, перелік вивчених дисциплін (модулів) та його успішність, систему оцінювання, академічні та професійні права, інформація про систему вищої освіти країни тощо.

Європейська кредитно-трансферна системи (ЄКТС) використовується для перенесення та накопичення кредитів. Разом з іншою інформацією, що міститься у додатку до диплома (або академічній довідці), кількість здобутих кредитів ЄКТС дозволяє точно відобразити та оцінювати досягнення випускника (або студента), здобуті ним під час навчання у

вищому навчальному закладі. Кредити ЄКТС відображають загальне навчальне навантаження студента, необхідне йому для виконання навчальної програми та присвоюється лише у випадку успішного оцінювання досягнутих результатів навчання. Зазвичай навантаження студента складає від 1500 до 1800 годин на навчальний рік (60 кредитів), відповідно один кредит відповідає 25-30 годинам роботи (включаючи не лише аудиторну роботу, але й самостійну роботу, підготовку курсових та інших робіт, екзамену тощо). Таким чином навчальні програми стають легшими для сприйняття і порівняння як всередині країни, так і за кордоном, тим самим полегшується мобільність студентів та визнання їх навчальних досягнень.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ

1. Сутність і особливості кредитно-модульної системи.
2. Актуальність якості підготовки фахівців у вищій школі з урахуванням кредитно-модульної системи.
3. Особливості модульної побудови робочих навчальних програм.
4. Роль інформаційних технологій у навчальному процесі.
5. Використання наукової роботи студентів у вирішенні практичних проблем регіонів.
6. Досвід і проблеми впровадження положень Болонського процесу в Україні.

ПЕРЕЛІК ЛІТЕРАТУРИ

1. Наказ МОН від 16.10.2009 року N943 "Про запровадження у вищих навчальних закладах Європейської кредитно-трансферної системи"
http://www.mon.gov.ua/newstmp/2009_1/12_11/nakaz_mon_943.pdf
2. Довідник користувача Європейської кредитно-трансферної системи (ЄКТС)
http://www.mon.gov.ua/newstmp/2009_1/12_11/ECTS_users_guide_final_ua.pdf

ТЕМА 8. ПРИНЦИПИ, ШЛЯХИ І ЗАСОБИ ВПРОВАДЖЕННЯ ECTS У ВИЩІЙ ОСВІТІ УКРАЇНИ

1. Основні поняття кредитово-модульної системи.

ECTS - європейська система заліків кредитів. Кредитово-модульна система організації учбового процесу - це модель організації учбового процесу, яка базується на з'єднанні модульних технологій вчення і залікових освітніх одиниць (залікових кредитів).

Модуль - задокументована завершена частина ОПП (учбова дисципліна, практика, державна атестація), яка реалізується відповідними формами учбового процесу. Модуль може складатися з декількох змістовних модулів.

Змістовний модуль - система учбових елементів, які об'єднані за ознакою відповідності певному учбовому об'єкту. Кожен модуль завершується підсумковим контролем. Заліковий кредит - одиниця виміру учбового навантаження студентів, необхідного для освоєння вмісту модуля програми учбової дисципліни. ЗК включає всі види робіт студентів, які передбачені в затвердженому індивідуальному плані:

1. аудиторна робота (лекції, практичні, лабораторні, семінарські заняття);
2. самостійна робота;
3. підготовка до державної атестації;
4. складання ліцензійних інтегрованих іспитів "Крок 1", "Крок 2";
5. державний іспит;
6. виробнича практика;
7. участь в конференціях, доповіді на науково-практичних конференціях.

Один навчальний рік включає 60 кредитів, в експериментальному плані тривалість кредиту складає 30 учбових годин. Принциповим в цієї системи вчення є те, що усунені сесії. Кожен етап вчення студента контролюється і оцінюється, що підвищує мотивацію студентів до вчення.

Європейська Система Перезарахування Кредитів(ЄСПК) була впроваджена в 1989 році в рамках програми Еразмус, на сьогодні – частини програми Сократес. ЄСПК є єдиною кредитною системою, яка пройшла успішну апробацію у всій Європі. Початково ЄСПК використовувалася лише для перезарахування кредитів. Система сприяє взаємовизнанню періодів навчання за кордоном і тим самим спонукає розвиток та підвищення якості студентської мобільності в Європі. Сьогодні ЄСПК розвивається в напрямку створення акумулюючої системи з метою впровадження її на регіональному, національному та всеєвропейському рівнях, що є одним із ключових завдань Болонської Декларації 1999 року.

ЄСПК робить навчальні програми зручними для розуміння та порівняння, сприяє мобільності та академічному визнанню документів про освіту, допомагає університетам створювати та вдосконалювати свої навчальні програми. ЄСПК може бути використана для різних типів

навчальних програм та видів навчання, що робить європейський освітній простір більш привабливим для іноземних студентів.

2. Основні властивості ECTS:

1. В основі ЄСПК є принцип, згідно із яким загальне робоче навантаження студента протягом навчального року вимірюється 60 кредитами ЄСПК;

2. Кредити в ЄСПК можуть присвоюватися лише у випадку успішного завершення роботи, що вимагає навчальна програма, та відповідного оцінювання отриманих результатів навчання;

3. Робоче навантаження студента в ЄСПК включає в себе час, необхідний для виконання всіх запланованих видів робіт: відвідування лекцій та семінарів, самостійну роботу, приватні консультації, виконання проектів, підготовку до екзаменів тощо;

4. Кредити призначаються для всіх складових навчального процесу і відображають кількість роботи, яку вимагає кожна із них для оволодіння запланованими результатами навчання, пропорційно до загальної кількості роботи, необхідної для успішного завершення академічного року студентом;

5. Оцінки студентам за результатами навчання виставляються в регіональній чи національній шкалах оцінювання, додатково рекомендується використання шкали ЄСПК, особливо у випадках перезарахування кредитів.

3. Шляхи впровадження ECTS

Щоб впровадити систему ECTS були зроблені наступні кроки:

1. Справжній посібник з ECTS розроблений в інтернеті-форматі, орієнтованому на користувача і включає приклади і відповіді на питання, що часто ставляться.

2. Коротку брошуру, під назвою «Ключові положення ECTS», можна поглянути в Інтернеті. Є в наявності також і друкарська версія.

3. Вузи, використовуючі ECTS коректно по всіх своїх програмах, представляють ECTS як марку, або ж як показник сучасної вищої освіти.

4. Консультанти ECTS у всій Європі готові надати допомогу установам, що бажають використовувати ECTS, в підготовці впровадження цієї системи

Також щоб впровадити систему ECTS необхідно зробити наступне:

I. Вживання модулів/курсів

Існують модульні і немодульні системи. У немодульній системі кожен курс може мати різну кількість кредитів, хоча загальна кількість за один рік складає 60. Навпаки, в модульній системі курси/модулі мають фіксоване навантаження, наприклад, 5 кредитів, або число, кратне цьому. Навантаження модуля засноване на загальній кількості завдань, які студент повинен виконати, як складову частину повної програми навчання. Ці завдання визначені з метою здобуття результатів навчання і з врахуванням витрат часу (робочого годинника), необхідних студентові для їх досягнення. Наприклад, модуль 5-ти кредитів дорівнює приблизно 125 годинам роботи типового студента.

II. Розрахунок навантаження студента

Кожен модуль заснований на декількох освітніх діях. Їх можна визначити, виходячи з таких аспектів:

1. типи курсів: лекція, семінар, дослідницький семінар, практичний семінар, практика, лабораторна робота, самостійне вчення під керівництвом, консультація, самостійне вчення, інтернатура, польова робота, підготовка проекту, і так далі.

2. типи учбових дій: відвідини лекцій, виконання спеціальних завдань, практичні технічні або лабораторні навички, написання курсових, читання книг і робіт, вчення конструктивній критиці робіт інших людей, ведення зустрічей, і тому подібне

3. типи оцінки: усний іспит, письмовий іспит, усна презентація, тест, курсова, портфоліо, тези, звіт про інтернатуру, звіт про практику, безперервна оцінка, і тому подібне

Викладачі розраховують час, необхідний для виконання кожного виду діяльності по кожному курсу/модулю. Робоче навантаження, виражене в часі, повинне збігатися з кількістю кредитів по курсовій одиниці. Викладачі повинні розробити стратегії найкращого використання часу.

III. Перевірка робочого навантаження за допомогою оцінки студента. Існують різні методи перевірки правильності визначення студентського навантаження. Найбільш поширений метод – використання запитальників для студентів або під час учбового процесу, або після завершення курсу. Регулювання навантаження і виконання учбових програм, результат перевірки процесу або коректування вмісту курсу може привести до зміни навантаження і типа освітньої діяльності по курсу /модулю. У модульній моделі необхідно відрегулювати кількість навчального матеріалу і видів діяльності по викладанню, вченню і оцінці, оскільки кількість кредитів (у нашому прикладі 5 або кратне 5), фіксовано.

У немодульній моделі кількість кредитів може бути змінене, але це вплине, звичайно, на інші одиниці, тому що загальне число кредитів за програмою навчання постійне (наприклад, 30 в семестр, 60 в рік, і так далі). Регулювання робочого навантаження і дій, необхідно у тому випадку, коли процес перевірки показав, що розраховане навантаження студента не відповідає дійсним. Існує дві форми регулювання, які використовуються для модифікації студентського навантаження.

Перша форма призначена для викладача. По ній викладач може планувати освітній модуль і підраховувати кількість годин роботи студента. Друга форма призначена для студента. У ній він\вона вказують фактичну кількість часу, витрачену на модуль, таким чином надаючи можливість перевірити, чи відповідає розраховане навантаження реальному навантаженню.

Але для того, щоб впровадження ECTS було ефективним треба зробити чималі реформи у вищій освіті. А саме:

1. Забезпечення інноваційного характеру розвитку вищої освіти; впровадження інформаційних, телекомунікаційних технологій, інтерактивних форм і методів вчення, гнучких учбових програм перепідготовки і підвищення кваліфікації; вивчення, узагальнення і обмін позитивним вітчизняним і зарубіжним досвідом вчення; нарощування і модернізація обчислювальної техніки і програмного забезпечення,

підвищення ефективності їх використання в учбовому процесі.

2. Забезпечення оптимізації структури вищої освіти і об'ємів підготовки і перепідготовки кадрів з вищою освітою в контексті інноваційного розвитку економіки; надання державної підтримки підготовки фахівців з напрямів, які стимулюють розвиток пріоритетних базових галузей економіки, у форматі "наука – освіта – технології" шляхом інтеграції з науковими установами і виробництвом.

3. Забезпечення реалізації стратегії кадрового забезпечення галузі, направленої на збереження і розвиток наукових і педагогічних шкіл, впровадження об'єктивної оцінки наукової і педагогічної діяльності

4. Розширення доступу до вищої освіти і сприяння соціальному захисту учасників учбово-виховного процесу; удосконалення механізму призначення стипендій; надання цільових пільгових кредитів для здобування вищої освіти, передбачивши істотне збільшення витрат з державного бюджету.

5. Удосконалення мережі вищих учбових закладів і здійснення поетапної передачі в сферу управління МОН вищих учбових закладів, які знаходяться у сфері управління інших центральних органів виконавчої влади, з врахуванням специфіки підготовки фахівців. Укрупнення вищих учбових закладів на регіональному рівні шляхом їх об'єднання і створення університетів регіонального типу.

6. Важливим завданням в контексті входу вищого утворення України в європейський освітній простір є той, що передивляється вмісту освіти, державних стандартів, кваліфікацій і тому подібне.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ

1. Розкрийте значення основних понять кредитно-модульної системи: ECTS, модуль, змістовний модуль.
2. Назвіть основні властивості ECTS.
3. Що необхідно зробити для впровадження системи ECTS?
4. Які реформи у вищій освіті необхідно зробити для ефективного впровадження Європейської Системи Перезарахування Кредитів?

ПЕРЕЛІК ЛІТЕРАТУРИ

1. Посібник по запитаннями по ECTS
http://www.zsu.zp.ua/zhrl/ukraine/downloads/ects_ua.pdf
2. Сайт присвячений впровадженню ECTS в українських університетах.<http://www.polynet.lviv.ua/TACIS/ua/index.html>
3. Всеукраинская сеть ECTS <http://www.ects.kharkiv.edu/>
4. Приложение об ECTS
<http://edu.vgasu.vrn.ru/SiteDirectory/BankDokPoVnedr/Documents/10.pdf>
5. Стаття про Балонський процес http://tva.jino.ru/Edu_1.htm

ТЕМА 9. ОСОБЛИВОСТІ ЗАПРОВАДЖЕННЯ КРЕДИТНО-МОДУЛЬНОЇ СИСТЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Процеси інтеграції в сучасному світі охоплюють дедалі більше сфер життєдіяльності. Освіта України в цілому і вища школа, зокрема, не можуть стояти осторонь, поза межами європейської інтеграції. Упродовж шести років освітнє співтовариство мобілізується задля спільної мети – формування загальноєвропейського освітнього простору. Зона європейської вищої освіти повинна базуватися на спільних фундаментальних принципах і підходах в організації вищої освіти. Відкрита зона європейської вищої освіти несе багато нових позитивних спільних перспектив, і разом з тим зберігає повагу до національних особливостей функціонування освіти в кожній окремій країні. Країни Європи докладають максимум зусиль для ліквідації бар'єрів і вироблення таких умов викладання та навчання, які б розширили мобільність студентів та посилили б співробітництво суб'єктів вищої школи. На думку представників багатьох університетів, завдання полягає у запровадженні системи академічних кредитів, що сприятиме підвищенню мобільності студентів у межах спільного освітнього простору, слугуватиме засобом їх передачі вищим навчальним закладом. У більшості європейських країн один кредит складає 25 (астрономічних) годин навчального навантаження, а 60 кредитів є максимальним річним навантаженням студента. Організація і здійснення навчального процесу – це багатогранна і складна система дії і взаємодії; ми зосередимо увагу лише на двох її характеристиках: на самостійній роботі студентів та на запровадженні кредитно-модульної системи організації навчального процесу і рейтингової системи оцінювання навчальних досягнень студентів. Багато хто вважає, що нинішня система освіти України сформувалася в умовах інформаційного дефіциту та обмежених можливостей доступу до джерел інформації. Тому діяльність педагога у вищій школі зводилась, насамперед, до інформаційних функцій, він виконував роль найважливішого та найдоступнішого джерела інформації. Оскільки студент є об'єктом навчального процесу і водночас об'єктом сприйняття та засвоєння інформації, то планування навчального процесу здійснювалось таким чином, що основна доля роботи лягала на аудиторне навчання. Сучасний стан розвитку інформаційного забезпечення відкриває широкі можливості доступу до джерел інформації і тому частково зміщує акценти у плануванні навчального процесу в бік самостійної роботи. Нині у багатьох країнах світу в основу вищої освіти покладено самостійну та індивідуальну роботу студентів. Але разом з тим унікальна специфіка вузів не дозволяє максимізувати самостійну роботу. Дуже важливим аргументом проти різкого зміщення у бік самостійного навчання у галузі мовної підготовки є її комунікативний характер. Хоча звичайно деякі аспекти, наприклад, фонетичний, можуть базуватися на роботі студентів у фонетичних класах (лабораторіях) і передбачати виконання великої кількості самостійних практичних лабораторних завдань. Отже, практика діяльності лінгвістичного університету засвідчує, що самостійна робота у такому ВНЗ буде залишатися лише додатковою складовою у циклі мовних спеціальних

дисциплін, що не суперечить збільшенню частки автономної роботи у вивченні курсів гуманітарного та соціально-економічного циклів дисциплін, де, на нашу думку, вона достатньо сприятиме творчому росту студента. Отже, можна погодитись з тезою, що в сучасних умовах, коли країна входить у сфери високих технологій навчання, особливо пов'язаних з комп'ютером та Інтернетом, які дають широкі можливості і доступ до джерел інформації, інформаційна функція лектора різко зменшується. Звичайно, що диктувати лекцію і вести конспект – така форма співпраці лектора і студента втрачає свою актуальність. “Сучасний стан інформаційного забезпечення звів суть лекцій до консультативно-оглядового означення проблеми і аналізу можливих напрямків її вирішення”. З іншого боку зростає значущість семінарських занять, де розкривається творчий підхід студента, його вміння мислити аналітично, здатність аргументувати і відстоювати власну точку зору на базі аналізу і синтезу вивченого. Ще одним важливим аргументом збільшення долі самостійної та індивідуальної роботи є той факт, що самостійність розвиває у студента здатність глибше розмірковувати, шукати шляхи вирішення проблем. Діяти самостійно означає знаходити правильні акценти у великому розмаїтті точок зору, а все це є дуже важливим для життєдіяльності у сучасному складному суспільстві. В Україні завжди приділялася особлива увага організації самостійної роботи студентів. Але сьогодні, у зв'язку з переходом на кредитно-модульну систему організації навчального процесу та рейтингову систему оцінювання знань та вмінь студентів в університетах переглянуто форми організації самостійної роботи, розроблено бюджет часу з кожної навчальної дисципліни, відведеного на її виконання. Кафедрами створено нові модульні робочі програми із зазначенням форм і видів самостійної роботи. Сьогодні в педагогічних колективах та в пресі часто дискутується питання перенавантаження студента, саме цим викликана необхідність розробки бюджету часу на самостійну роботу з кожної навчальної дисципліни, аргументованою трудомісткістю виконання того чи іншого завдання. Упродовж останніх років університети шукають шляхи удосконалення організації та змісту навчально-виховного процесу, беручи до уваги два дієві і значущі європейські документи: з одного боку – програму Ради Європи “Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання”, з другого – положення Болонської конвенції про інтеграцію європейських систем освіти. Першочерговим завданням професорсько-викладацького складу є формування у студентів не лише загальних компетенцій, до складу яких входить знання світу, соціокультурні знання, міжкультурні знання, практичні вміння та навички, але й базових комунікативних компетенцій: лінгвістичних, соціолінгвістичних та прагматичних. З урахуванням положень і вимог, викладених у згадуваній вище програмі “Загальноєвропейські рекомендації” розроблено нові типові програми. Визначення головних та проміжних цілей вивчення і викладання має базуватись на:

1. врахуванні потреб студентів і суспільства, на таких завданнях і видах діяльності, які студенти повинні вміти реалізувати для задоволення цих

потреб;

2. на компетенціях і стратегіях, якими необхідно володіти.

Кафедрами університетів створено модульні робочі програми з усіх дисциплін; розроблені системи рейтингового контролю знань і вмінь студентів, які базуються на контролі основних видів навчальної діяльності студентів; визначено вагові бали, рейтингові оцінки та критерії оцінювання навчальних досягнень студентів; внесено зміни до семестрового контролю та створено формули підрахунку підсумкового рейтингу і шкали для трансформації рейтингових балів у чотирибальну систему оцінок України та семибальну систему оцінок ECTS. Метою впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу є підвищення якості вищої освіти фахівців і забезпечення на цій основі конкурентоспроможності випускників та престижу української вищої освіти у світовому освітньому просторі. З метою стимулювання активної і систематичної аудиторної та позааудиторної роботи студентів упродовж навчального року, підвищення ефективності поточного контролю та забезпечення об'єктивності оцінювання знань, умінь та навичок студентів проводиться атестація. Атестаційна оцінка виставляється студенту відповідно до суми рейтингових балів, набраних ним під час вивчення навчального матеріалу певного модуля з урахуванням модульного контролю. Сума рейтингових балів за вивчення модуля об'єктивно відображає реальний рівень засвоєння студентом відповідного навчального матеріалу, виконання ним всіх видів навчальної діяльності передбачених модульною робочою програмою дисципліни. Атестації проводяться двічі або тричі на семестр залежно від кількості навчальних модулів. Оцінка за атестацію повинна обґрунтовуватись викладачем і доводитись до відома кожного студента та оголошуватись перед групою. Результати атестацій з різних дисциплін доводяться до широкого загалу студентів, обговорюються на засіданнях кафедр, вчених рад факультетів та інститутів. Студенти, які за наслідками рейтингового контролю та усіх атестацій з навчальної дисципліни мають лише відмінні оцінки, відвідували усі заняття, отримують підсумкову оцінку "відмінно" чи "зараховано" (якщо залік) без проходження семестрового контролю. Рішення про це приймає відповідна кафедра. Студенти, семестровий рейтинг (сума набраних рейтингових балів за всі модулі) яких становить менше 50% можливих рейтингових балів з навчальної дисципліни, до підсумкового семестрового контролю (заліку, диференційованого заліку, екзамену) з цієї дисципліни не допускаються і підлягають відрахуванню з університету за невиконання вимог навчального плану та графіка навчального процесу. Результати функціонування кредитно-модульної системи організації навчального процесу і рейтингової системи оцінювання знань та вмінь студентів дають можливість зробити декілька висновків:

1. модульна організація навчального матеріалу і рейтингове оцінювання сприяють систематичному навчанню студентів, стимулюють їх до повсякденної праці, що в результаті підвищує рівень знань. Кожен навчальний семестр складається з декількох модулів залежно від обсягу навчальної дисципліни. Наприклад, вивчення першої іноземної мови у

кожному семестрі ділиться на чотири модулі: три робочі і один контрольний. У кінці кожного модуля проводиться модульна контрольна робота, яка передбачає контроль умінь з основних видів мовленнєвої діяльності: аудіювання, говоріння, письмо, медіація та лексико-граматичні знання;

2. семестровий екзамен є більш констатуючим, а не стимулюючим фактором для поліпшення знань, стає лише складовою підсумкової семестрової оцінки, що зміщує акценти на наполегливу працю студента протягом модулів, а не на два чи три дні перед екзаменом. Адже безперечно відомо, що знання, набуті за декілька днів до іспитів, зникають так само швидко за декілька днів після них;

3. рейтингова система оцінювання показує студенту його повсякденний рівень знань, що дає йому можливість чіткіше регламентувати свій робочий час, спрямовувати більше зусиль на необхідну дисципліну чи розділ дисципліни;

4. кредитно-модульна система організації навчального процесу та рейтингова система оцінювання вимагають чіткої організації і дисципліни з боку всіх учасників навчального процесу: студентів, викладачів, кафедр, факультетів та ректорату;

5. у морально-психологічному аспекті дана система організації навчального процесу знімає психологічний тиск, зриви і стреси, які, безперечно, виникають у студентів у передсесійний та сесійний періоди, тому що результат успішності стає більш прогнозованим завдяки поточному рейтингу. Загалом вважаємо, що досвід засвідчує, що використання кредитно-модульної системи організації навчання сприяє інтенсифікації навчального процесу, конкретизує і систематизує засвоєння навчального матеріалу; прогнозованість результатів успішності підвищує мотивацію, роль і значущість студента у власній навчальній діяльності.

Аспекти адаптації кредитно-модульної системи у вищій освіті в Україні

Пріоритетним завданням для України є модернізація вищої освіти відповідно до положень Болонської декларації. Одним із напрямків гармонізації законодавства є впровадження кредитно-модульного навчання як новітньої моделі організації навчального процесу. Це потребує проведення ретельного комплексного дослідження у цієї сфері.

В ході комплексного дослідження кредитно-модульної системи було вивчено детермінуючий, історичний, семантичний, діалектичний та адміністративно-правовий її аспекти з огляду на іноземний досвід в цієї сфері. Зупинимося на деяких з них.

Історичний аспект кредитно-модульної системи організації навчального процесу.

Дослідження цієї проблеми показують, що виникнення Болонського процесу, зокрема модульних технологій та кредитної системи навчання є наслідками формування економічної сили держав Європи, що мали тенденцію спаду економіки порівняно із США. Нерозвиненість державних структур, які б мали забезпечити ринок праці в Європі стало на заваді якісному, цілеспрямованому та міцному формуванню господарчого сектору.

Причиною тому стала неможливість швидко прилаштуватися до мінливих потреб ринку праці в плані відсутності персоналу (робочої сили). Модульні системи (технології) навчання стали інструментом поповнення робочих місць належно підготовленими працівниками, які задовольняли потреби роботодавців. Завдяки модульним технологіям стала можливою підготовка працівників для будь-яких потреб держави Європейського простору завдяки їх гнучким навчальним планам, діяльнісному самостійному підходу до отримання трудових навичок. Дослідження показали, що в деяких країнах Європи модульні технології у тому чи іншому вигляді були закріплені на законодавчому рівні.

Семантичний аспект кредитно-модульної системи організації навчального процесу.

Дослідження семантичного аспекту та проведення понятійного аналізу терміну кредитно-модульна система організації навчального процесу дозволяє зробити висновок, що під кредитно-модульною системою організації навчального процесу слід розуміти сукупність заходів щодо нормативно-правового, науково-методичного та організаційного забезпечення певного типу (моделі) організації навчального процесу, що складається з двох взаємопов'язаних складових: кредитної системи навчання та гнучкої технології навчання, де в якості останньої може бути використана і модульна система (технологія) навчання через реалізацію будь-якого її виду, наприклад модульно-рейтингової системи (технології) навчання, що є одною з провідних. Крім того, кредитно-модульна система організації навчального процесу є явищем правовим, бо вона відбивається у підзаконних нормативно-правових актах України і її запровадження так чи інакше пов'язують із дією міжнародних нормативних актів, функціонування державного управління в сфері вищої освіти України. Можна визначити кредитно-модульну систему організації навчального процесу як складне освітньо-соціальне та правове явище. З одного боку вона являє собою світову інтегративно-освітню тенденцію, що покликана сприяти підвищенню якості освіти, конкурентоспроможності, мобільності та гарантії працевлаштування випускників в Україні. З іншого боку, вона є системою, яка підлягає керуванню відповідними органами державної виконавчої влади в сфері освіти відповідно до вимог законодавчої бази України. Кредитно-модульна система організації навчального процесу є однорідною сутністю щодо загального поняття організації навчального процесу, з чого стає за можливе її врегулювання подібним нормативно-правовим актом (в нашому випадку, Положенням про кредитно-модульну систему організації навчального процесу, яке повинне бути затверджено наказом Міністерства освіти та науки України).

Адміністративно-правовий аспект кредитно-модульної системи організації навчального процесу.

Правильне розуміння сутності механізму адміністративно-правового регулювання кредитно-модульної системи організації навчального процесу є найважливішим чинником адаптації та належного запровадження вимог Болонського процесу до вищої освіти України. Вирішення цієї проблеми

дозволить у подальшому забезпечити належне функціонування цієї системи, за рахунок вдосконалення законодавства в цій сфері.

Під механізмом адміністративно-правового регулювання кредитно-модульної системи організації навчального процесу слід розуміти цілісну сукупність правових засобів (елементів механізму адміністративно-правового регулювання), за допомогою яких здійснюється імперативно-нормативне та дозвільно-регламентуюче впорядкування щодо запровадження, організації і функціонування елементів кредитно-модульної системи організації навчального процесу, внаслідок чого відбувається вплив на суспільні відносини у сфері діяльності цієї системи з метою належної правової взаємодії суб'єктів і об'єктів в межах самокерованої системи, якою є вищий навчальний заклад.

Отже, для належної адаптації вимог Болонського процесу, зокрема запровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу в Україні слід здійснювати постійний моніторинг за цією проблемою, розпочинати комплексні дослідження та особливу увагу приділяти іноземному досвіду в сфері застосування кредитно-модульної системи.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ

1. Розкрийте сутність і значення впровадження ECTS.
2. На чому має базуватись визначення головних та проміжних цілей вивчення і викладання?
3. Яка мета впровадження кредитно-модульної системи?
4. Які висновки дають можливість зробити результати функціонування кредитно-модульної системи?
5. У чому полягають історичний, семантичний та адміністративно-правовий аспекти кредитно-модульної системи?

ПЕРЕЛІК ЛІТЕРАТУРИ

1. Un cadre européen commun de référence pour les langues: apprendre, enseigner, évaluer. Paris: Les éditions Didier, 2001. С.41.
2. Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу (документи: матеріали 2003-2004 рр.) / За редакцією В.Г. Кременя. – Київ–Тернопіль, 2007. – С.106.
3. Грубінко В.В. Індивідуальна та самостійна робота студентів в умовах кредитно-модульної системи організації навчального процесу. – Матеріали науково-практичного семінару “Кредитно-модульна система організації навчального процесу”. – Тернопіль: ТДПУ, 2008. – С.3.

ПЕРЕЛІК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Про затвердження Програми дій щодо реалізації положень Болонської декларації в системі вищої освіти і науки України на 2004-2005 роки/ Наказ МОН України № 49 від 23.01.2004 р.
2. Програма дій щодо реалізації положень Болонської декларації в системі вищої освіти і науки України на 2004-2005 роки / Додаток до Наказу МОН України № 49 від 23.01.2004 р.
3. Гришар Ж.-П. Европа и гармонизация систем образования // Гуманітарні науки. – 2003. – № 2. – С. 22-25.
4. Жовта І. Понад чотири тисячі старшокласників, які цього року закінчують школу, взяли участь у сертифікаційно-зовнішньому тестуванні // Освіта України. – 2003. – № 34. – 13 травня. - С. 3.
5. Жовта І. Українські вищі навчальні заклади впроваджують кредитно-модульну систему підготовки студентів // Освіта України. – 2004. – № 7. – 27 січня. - С. 5-6.
6. Журавський В. С. Вища освіта як фактор державотворення і культури в Україні. - К: Вид. дім "ІнЮре", 2003.- 416 с.
7. Карпенко М., Бершадская М. О переводе нормативов государственного образовательного стандарта высшего профессионального образования в зачетные единицы (кредиты) // Инновации в образовании. – 2002. - № 6. – С. 19.
8. Ковальчук Т. Українській освіті – європейські стандарти // Аудиторія. – 2003. – Ч. 36. – 28 листопада - 4 грудня. – С. 3.
9. Ковальчук Т. Чому навіть відмінники бояться сесії? // Аудиторія. – 2003. – Ч. 18. – 6-12 червня. – С. 5.
10. Кредитно-модульна система в навчальному процесі: Наступного навчального року в деяких ВНЗ проходитиме експеримент щодо її введення // Освіта України. – 2003. – № 34. – 13 травня. – С. 3.
11. Кукин А.В. Математическая модель распределения учебной нагрузки в течение семестра // Стандарты и мониторинг в образовании. – 2003. - № 6. – С. 48-50.
12. Лавров Є. Університет, в якому відмовились від сесій, а власну оцінку можна запланувати ще на початку семестру // Освіта. – 2004. – № 2. – 7-14 січня. – С. 6.
13. Лозинський О. Концептуальні засади кредитно-модульної системи організації навчального процесу та особливості формування навчальної програми підготовки фахівця: Доповідь на Всеукраїнській науково-практ. семінарі “Інтеграція в Європу – через освіту” // Аудиторія. – 2003. – Ч. 37. – 5-11 грудня. – С.7-9.
14. Луцик Д. Без слова музики нема... Про кредитно-модульну систему організації навчального процесу та дещо інше // Освіта. – 2004. – № 19. – 14-21 квітня. – С. 6.

15. Павленко А.Ф. До Європейського простору вищої освіти // Економіст. – 2003. – № 17-18. – Грудень. – С. 2-3.
16. Перелік ВНЗ – учасників педагогічного експерименту щодо запровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу // Освіта. – 2004. – № 8. – 11-18 лютого. – С. 5.
17. Приходиться думать // Alma-mater: (Вестник высшей школы). – 2003. – № 2. – С. 31.
18. Програма проведення педагогічного експерименту щодо впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу у ВНЗ III – IV рівнів акредитації // Освіта. – 2004. – № 8. – 11-18 лютого. – С. 4.
19. Пузанков Д., Федоров И. Шадриков В. Двухступенчатая система подготовки специалистов // Высшее образование в России. – 2004. – № 2. – С. 3-11.
20. Резолюція науково-практичного семінару “Кредитно-модульна система підготовки фахівців у контексті Болонської декларації”, що відбувся 21-22 листопада 2003 року у м. Львові на базі Національного університету “Львівська політехніка”.
21. Рудавський Ю. Кредитно-модульна система організації навчального процесу як необхідна умова інтеграції вищої технічної освіти в Україні в європейській освітній простір: Доповідь на нараді ректорів ВНЗ, Харків, 17-18 березня 2004 р. // Аудиторія. – 2004. – Ч. 10. – 26 березня – 1 квітня. – С. 4-5.
22. Сікорський П.І. Якість вищої освіти – основна вимога Болонського процесу // Освіта. – 2004. – № 19. – 14-21 квітня. – С. 3.
23. Смирнов С.А. Использование зачетных единиц в высшем образовании // Высшее образование сегодня. – 2002. – № 9. – С. 14-17.
24. Управління якістю освіти // Освіта. – 2004. – № 4. – 21-28 січня. – С. 9.
25. Цехмістрова Г.С. На рівні міжнародних вимог. Освітні інновації у вищих навчальних закладах // Гуманітарні науки. – 2003. – № 2. – С. 32-39.